

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“DİSTANT TƏHSİLİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN
İNSTITUTSIONAL MƏSƏLƏLƏRİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Hacızadə Hacı Pərviz

BAKİ – 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**
“ ___ ” _____ **2022-ci il**

“DİSTANT TƏHSİLİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN
İNSTITUTSİONAL MƏSƏLƏLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060404 - İqtisadiyyat

İxtisaslaşma: İqtisadiyyatın tənzimlənməsi

Qrup: 26

Magistrant:
Hacızadə Hacı Pərviz oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos. İsayev Söhrab Zülfüqar oğlu

_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d., dos. Hübətova Suqra İnqilab qızı

_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ - 2022

Elm andı

Mən, Hacı Hacızadə Pərviz oğlu and içirəm ki, “Distant təhsilin dövlət tənzimlənməsinin institusional məsələləri” mövzusu üzrə magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normaları və istinad qaydalarına tamamilə riayət edərək və istifadə etmiş olduğum mənbələrin hər birini ədəbiyyat siyahısında göstərməklə yazmışam.

DİSTANT TƏHSİLİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN İNSTİTUTSİONAL MƏSƏLƏLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Müasir cəmiyyətin inkişafı qloballaşma prosesləri fonunda baş verir ki, bu da hər hansı bir fəaliyyət sahəsinin subyektinə yeni tələblərin ortaya çıxmasını şərtləndirir, həmin tələblər bunlardır: daxil olan məlumat massivində hərəkət etmək bacarığı, zəruri məlumatların olmaması, alınan və təhlil edilən məlumat əsasında yeni informasiya axınları yaratmaq imkanı şəraitində fəaliyyət göstərmək.

Tədqiqatın məqsədi: Azərbaycanda ali təhsilinin qlobal təhsil məkanına inteqrasiyası kontekstində distant təhsilin yeni modelini hazırlamaqdır.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Dissertasiya tədqiqatının yazılması prosesində analogiya, analiz, sintez kimi ümumi ümumi elmi metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya tədqiqatının məlumat bazasını Azərbaycanda ali təhsilə dair normativ sənədlər, rəsmi statistika, distant ali təhsil sahəsində yerli və xarici tədqiqatçıların nəticələri, qlobal internetin yerli və beynəlxalq resursları təşkil etmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Bu sahədəki müəssisələr barəsində məlumat çatışmazlığı və ictimaiyyət üçün əlçatan olmaması.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri:

Yeni islahatlar şəraitində ali təhsilin inkişafının əsas tendensiyaları müəyyən edilmişdir, o cümlədən: təhsilin informasiyalaşdırılması səviyyəsinin yüksəldilməsi və distant təhsil texnologiyalarından istifadə, müasir ali təhsilin bazar münasibətlərinə inteqrasiyası.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Azərbaycanda ali təhsil sahəsində distant təhsilin inkişafı strategiyası hazırlanarkən, Azərbaycanda distant təhsilin inkişafı prosesinin öyrənilməsi üçün seçilmiş sosioloji tədqiqat alətlərindən istifadə etməklə, müasir informasiya cəmiyyətində və ən son təhsil texnologiyalarında işləmək üçün müəllimlərin, distant təhsil mərkəzlərinin rəhbərlərinin hazırlanması.

Açar sözlər: distant, təhsil, universitet, məktəb, kollec.

INSTITUTIONAL ISSUES OF STATE REGULATION OF DISTANCE EDUCATION

SUMMARY

The actuality of the subject: The development of modern society takes place against the background of globalization processes, which leads to the emergence of new requirements for the subject of any field of activity, the main of which are: the ability to move in the incoming data array, lack of necessary information, creating new information flows; to operate in the conditions of opportunity.

Purpose and tasks of the research: To develop an innovative model of distance education in the context of the integration of higher education in Azerbaijan into the global educational space.

Used research methods: In the process of writing the dissertation research, general scientific methods such as analogy, analysis, synthesis were used.

The information base of the research: The database of dissertation research consists of normative documents on higher education in Azerbaijan, official statistics, results of researches of local and foreign sociologists in the field of distance higher education, local and international resources of the global Internet.

Restrictions of research: Lack of information about enterprises in this field and lack of public access.

The novelty and practical results of investigation:

In the context of its reforms, the main trends in the development of higher education have been identified, including: increasing the level of informatization of education and the use of distance learning technologies, the integration of modern higher education into market relations.

Scientific-practical significance of results: Training of teachers and heads of distance education centers to work in the modern information society and the latest educational technologies, using selected sociological research tools to study the development of distance education in Azerbaijan when developing a strategy for the development of distance education in Azerbaijan.

Keywords: distance, education, university, school, college.

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
GİA	Global Industry Analysts
CD	Compact Disc
DT	Distant Təhsil

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL. DİSTANT TƏHSİLİN TƏŞKİLİNİN NƏZƏRİ METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ.....	13
1.1. Distant təhsilin mahiyyəti və özünə məxsus xüsusiyyətləri	13
1.2. Distant təhsilin təkamülü.....	18
1.3. Distant təhsilin dövlət tənzimləməsinin zəruriliyi	23
1.4. Distant təhsilin xarici ölkələrdə təcrübəsi.....	25
II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA DİSTANT TƏHSİLİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	30
2.1. Covid-19 pandemiyası şəraitində Azərbaycan Respublikasında distant təhsilin təşəkkülü.....	30
2.2. Azərbaycan Respublikasında distant təhsilin həyata keçirilməsinin normativ və institusional bazası	35
2.3. Təhsilin iqtisadiyyatında distant təhsilin səmərəliləşdirici təsir effektinin qiymətləndirməsi.....	42
III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA DİSTANT TƏHSİLİN TƏHSİSALMA KİMİ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ	48
3.1. Distant təhsilin sosial psixoloji təsirlərinin azaldılması.....	48
3.2. Distant təhsilin qanunvericik bazasının təkmilləşdirilməsi	55
3.3 Distant təhsilin beynəlxalq təcrübədə istifadə olunma istiqamətləri	58
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	64
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	67
Cədvəllərin siyahısı	73
Qrafiklərin siyahısı	73
Şəkillərin siyahısı	73

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Azərbaycan ali təhsil sistemi hərtərəfli inkişaf etmiş məzun hazırlamağa imkan verən fundamental elmi bazaya malikdir, lakin informasiya erasının başlaması və təhsildə qloballaşma onun modernləşdirilməsini, ali təhsilin fəaliyyətinin təşkilində yeni yanaşmaların tətbiqini tələb edir. Klassik tədris metodları (kağız dərsliklərdən istifadə etməklə tədris, ənənəvi mühazirələr, seminarlar və s.) bu gün müəllim və tələbələrin istifadəsinə verilən informasiya texnologiyalarının təhsildə tam potensialından istifadə etmir. Çox vaxt ənənəvi tədris metodlarından istifadə edərkən tələbələr müasir reallıqlara uyğun gəlməyən, gələcək peşə fəaliyyəti üçün əsas ola bilməyən köhnəlmiş məlumatlar alırlar. Ali təhsil səviyyəsinin dövrün tendensiyalarına uyğunluğu probleminin həllinin vacibliyi bu təhsil ocağının şəxsiyyətin, sosial qrupların formalaşmasına, cəmiyyətin mənəvi, əxlaqi, iqtisadi potensialına, təhsilə, təhsil müəssisəsinə güclü təsiri ilə müəyyən edilir. Bu, ali təhsilin müasirləşdirilməsini, çevikliyi, miqyaslılığı, bilik əldə etmək rahatlığını, tələbə üçün əlçatanlığı özündə birləşdirən, müasir informasiya texnologiyalarına əsaslanan, tələbələrin peşəkar kadrlar üçün müvafiq informasiya əldə etmək ehtiyaclarını ödəyə bilən innovativ təhsil sahələrinin inkişafını zəruri edir.

İnformasiya əsri insan biliyinin əvvəllər bir-birinə uyğun gəlməyən sahələrinin geniş inteqrasiyası ilə xarakterizə olunur, oxşar proseslər müasir təhsil sistemi üçün xarakterikdir. Güclü və əlçatan informasiya texnologiyalarının birləşməsi, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin əhalisinin kompüterləşdirilməsi təhsildə yeni, spesifik texnologiyaların meydana çıxmasına səbəb oldu, tələbələrə əsas universitetdən xeyli məsafədə təhsil almağa imkan verdi və nəticədə distant təhsil yarandı. Distant təhsilin mübahisəli bir hadisə olmasına baxmayaraq, bütün dünyada fəal inkişaf edir.

Distant təhsil fəal elmi müzakirə mövzudur. Beləliklə, distant təhsilin tərəfdarları V.P. Tixomirov, A.V. Gustyr, M.P. Karpenko, E.S. Polat və başqaları, onun mübahisəsiz üstünlüklərini vurğulayaraq, distant təhsilin inkişafının indiki

mərhələsində ali təhsil üçün zəruri olduğunu iddia edirlər. Bu müəlliflər distant təhsilin əsas üstünlüklərinə tələbənin yerləşdiyi yerdən asılı olmayaraq hər yerdə təhsil almaq imkanını aid edirlər.

Ali təhsil almaq istəyənlər arasında işləyən insanlar çoxdur, ona görə də onlar üçün distant təhsil tələb olunan ixtisasları əldə etmək üçün yeganə məqbul variant ola bilər. Bilik əldə etməyin belə bir sistemi təlimin dəyərini əhəmiyyətli dərəcədə azalda bilər, çünki distant təhsil əvvəlcə ali təhsilin ənənəvi formalarından daha ucuzdur, həm də təlim yerinə və oradan gediş-gəliş üçün nəqliyyat xərclərini azaltmağa imkan verir. Üstəlik, distant təhsili tələbə üçün əlverişli istənilən ritmdə, dərslər yükünü istədiyi kimi bölüşdürməklə əldə etmək, dərslərin düzgün təşkili ilə yeni proqram-texniki platformalardan və elektron kurslardan istifadə etməklə distant təhsilin yüksək səmərəliliyinə nail olmaq mümkündür.

Digər tərəfdən, distant təhsili tənqid edənlər deyirlər ki, bu cür təhsil texnologiyaları faktiki bilik əldə etmədən yalnız minimum səy və pul sərmayəsi ilə diplom əldə etməyə imkan verir. Bir sıra ekspertlərin fikrincə, distant təhsilin keyfiyyətinin aşağı olması distant tədrisin yüksək keyfiyyətli metodlarının olmaması, elektron kursların orta keyfiyyəti, eləcə də elektron təhsil mühitlərinin özləri ilə izah edilə bilər. Əldə olunan biliklərin keyfiyyətinin aşağı olması ilə yanaşı, distant təhsilin əleyhdarları qeyd edirlər ki, bu, bütün tələbə qrupları üçün təhsil deyil və bunu tələbələrin öyrənmə prosesində daimi özünə nəzarət və özünü intizam ehtiyacı ilə əlaqələndirirlər. Eyni zamanda, müəllimlə tələbə arasında birbaşa ünsiyyətin olmaması şagirdin şəxsiyyətinin tərbiyəsi imkanlarını istisna edir, məsafədən ötürülən biliklər öz emosional rəngini itirir, bu da tələbənin öyrənməyə marağının səviyyəsini aşağı salır.

Yuxarıda göstərilənlərin hamısı distant ali təhsilin müasirləşdirilməsi və informasiya əsrinin reallıqları kontekstində inkişafı ilə bağlı gələcək tədqiqatların aktuallığını, habelə ali təhsilin innovativ distant təhsil modellərinin işlənilməsi və hazırlanması zərurətini müəyyən edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Təhsil sahəsində tədqiqatların başlanğıcı Platon və Aristotelin əsərləri sayəsində antik dövrdə qoyuldu. Russo,

Q.Hegel, İ.Kant, Q.Spenser, E.Dürkheyim, P.Sorokin və başqalarında təhsil sahəsində bir çox tədqiqatlar aparmışlar.

Cəmiyyətdə sosial rolları yerinə yetirərkən tələb olunan şəxsiyyətin əsas dəyər və istiqamətlərini formalaşdıran sosial institut kimi təhsilin nəzərdən keçirilməsi E.Dürkheim, M.Veber, N.Smelzerin klassik əsərlərində təsvir edilmişdir. A.A. Bodalev, A.M. Osipov, V.M. Rozin, N.A. Berdyaev, B. Berger, R. Collins, G. Tarda, V.V. Gavrilyuk təhsilin cəmiyyətdəki rolunu müəyyənəlməyə və onun sosial və inzibati sistemlərə təsir ölçüsünü müəyyən etməyə həsr edilmişdir.

Qloballaşmaya dair ədəbiyyatı şərti olaraq üç əsas qrupa bölmək olar. Birinci qrupun nümayəndələri (F.Fukuyama, C.Soros, V.Qreyder, K.Omae və s.) qloballaşmanın tərəfdarlarıdır, onlar bəşəriyyətin həyatını müəyyən (ən çox Qərb) təhsil standartlarına uyğun birləşdirməyi təklif edirlər. İkinci qrup müəlliflər (A.S.Panarin, V.L.İnozemtsev, S.Hantinqton və başqaları) qloballaşmanın əleyhdarlarıdır, bunu Qərb kapitalının daha az inkişaf etmiş və güclü dövlətlərə öz resurslarını mənimsəmək məqsədilə genişlənməsi kimi baxırlar ki, bu da qeyri-sabitliyə gətirib çıxarır. İlk növbədə S.Amin, R.Roberson, U.Bek daxil olan transformasiyaçıları adlanan üçüncü qrup müəlliflər hesab edirlər ki, insan həyatının bütün sahələri sabit deyil, ona görə də qloballaşma cəmiyyətdə ciddi dəyişikliklərə səbəb olan təbii prosesdir. Yuxarıdakı müəlliflərə F. X. Kessidi, İ. Vallerşteyn, Yu.V. Yakovets və başqalarının da misal çəkmək olar.

Dissertasiya tədqiqatının distant ali təhsilin inkişafına dair nəzəri mülahizələrin təhlili göstərir ki, qloballaşma proseslərinin təsiri nəzərə alınmaqla bu problem kompleks şəkildə öyrənilməmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Azərbaycanda distant təhsilin inkişafı üçün təşkilati-pedaqoji şərtləri və səmərəli istiqamətləri müəyyən etməkdir.

Məqsəd aşağıdakı vəzifələrin formalaşdırılmasını və həllini müəyyənələşdirdi:

1. Distant təhsilin mövcud modellərinin ali təhsil müəssisələrində distant təhsil texnologiyalarının tətbiqi sahəsində xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə

etməklə, yarandığı andan bu günə qədərki inkişafının təhlili əsasında onların üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını müəyyən etmək;

2. Azərbaycan universitetlərinin distant təhsilin inkişafına maraq dərəcəsini müəyyən etmək, Azərbaycanda distant ali təhsilin inkişafına təsir edən amilləri müəyyən etmək;

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Azərbaycanda ali təhsilin modernləşdirilməsi şəraitində distant təhsilin fəaliyyətinin və inkişafının xüsusiyyətləri və distant təhsilin idarə edilməsinin yaranması və eyni zamanda dövlət tənzimlənməsinin zəruriliyi.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya tədqiqatının yazılması prosesində analogiya, analiz, sintez kimi ümumi elmi metodlardan istifadə edilmişdir. Məlumatlar qruplaşdırma, sıralama və təsnifat metodları ilə şərh edilmiş, informasiyanın məntiqi, sistemli təhlili metodlarından və ənənəvi sosioloji tədqiqat metodlarından da istifadə edilmişdir. Sənədlərin təhlili, statistik icmal, müasir ədəbiyyatın, dövrü nəşrlərin və internetdəki materialların ümumiləşdirilməsi kimi üsullardan da istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya tədqiqatının məlumat bazasını Azərbaycanda ali təhsilə dair normativ sənədlər, rəsmi statistika, distant ali təhsil sahəsində yerli və xarici alimlərin tədqiqatlarının nəticələri, eyni zamanda internet resursları təşkil etmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardır:

1. Fövqəladə hallarda tələbələrin öyrənmə, sosial və emosional ehtiyaclarına cavab verən vahid təhsil yanaşması qəbul edilməlidir. Bunun üçün universitetlər, bələdiyyələr, qeyri-hökumət təşkilatları və səhiyyə müəssisələri kimi maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq etmək lazımdır.

2. Bu təhlil üçün yaradılan konseptual çərçivə ilə distant təhsil təşkilatlarının səmərəliliyini artırmaq üçün məqsədlərinin səmərəli və ideal şəkildə müəyyən edilməsi, yenilənməsi və təşkili nöqtəsində konseptual əsas və genişləndirilə bilən meyar kimi istifadə edilə bilər.

3. Müəllimlər, tələbələr və valideynlər üçün rəqəmsal savadlılığa dəstək mexanizmləri yaradılmalıdır.

4. Hər bir tələbənin distant təhsil prosesinə çıxışına, iştirakına və davamlılığına nəzarət etmək və bu məsələlərlə bağlı problemləri müəyyən etmək lazımdır. Bu baxımdan səhiyyə sistemində ailə sağlamlığı məsləhətinə bənzər bir struktur yaradılaraq ailələrə maarifləndirici məsləhətlər verilə bilər.

5. Distant təhsil prosesində idarəçilər, müəllimlər, tələbələr və valideynlər arasında səmərəli ünsiyyət təmin edilməlidir.

6. Distant təhsil üçün ölçmə və qiymətləndirmə mexanizmləri yaradılmalıdır.

7. Distant təhsil prosesi üçün hərtərəfli təsir təhlilləri aparmaq və təhsil sistemində düzgün inteqrasiyanı təmin etmək lazımdır.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Azərbaycanda ali təhsil sahəsində distant təhsilin inkişafı strategiyası hazırlanarkən, Azərbaycanda distant təhsilin inkişafı prosesinin öyrənilməsi üçün seçilmiş sosioloji tədqiqat alətlərindən istifadə etməklə, müasir informasiya cəmiyyətində və ən son təhsil texnologiyalarında işləmək üçün distant təhsil mərkəzləri hazırlanmalıdır.

I FƏSİL. TƏHSİLİN TƏŞKİLİNİN NƏZƏRİ METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ

1.1. Distant təhsilin mahiyyəti və özünə məxsus xüsusiyyətləri

Distant təhsil çox geniş tərif olduğundan və bir çox fənləri özündə cəmləşdirdiyindən ədəbiyyatda distant təhsillə bağlı çoxlu resurslar var. Bütün bu mənbələrdən daha təsirli yararlanmaq və ədəbiyyatı ən yaxşı şəkildə araşdırmaq üçün müxtəlif başlıqlar altında araşdırma aparılmışdır.

Distant təhsilə, bəzən üstünlük verilmiş, bəzən də üstünlük verilməyə məcburiyyətində qalınmışdır. Məsələn, İkinci Dünya Müharibəsi zamanı tələbələrin məktəbə getməkdə çətinlik çəkmələri və ya müharibə zamanı məktəb binalarının zədələnməsi səbəbindən Avstraliya və Fransa kimi bəzi ölkələrdə distant təhsil davam etdirilmişdir (Raymond F. 2019: s.15).

2020-ci ildə qlobal epidemiyaya çevrilən Covid-19 virusu səbəbindən dünyanın 100-dən çox ölkəsində məktəblərin bağlanması nəticəsində bir çox ölkədə üzbəüz təhsil, distant təhsillə əvəz edilməli olub.

Bu kimi məcburi hallarla yanaşı, bu gün distant təhsilə çox üstünlük verilir. Ədəbiyyat araşdırmasında distant təhsilə üstünlük verən səbəblər arasında müxtəlif məsələlərin qeyd edildiyi görüldü. Aparılan araşdırmaya əsasən, fərdlərin distant təhsilə üstünlük vermə səbəbləri araşdırılmış və nəticədə iştirakçıların 28,02%-i “universitet dərəcəsi almaq”, 24,1%-i “hazırkı iş yerində yüksəlmək üçün” və cəmi 2%-i maddi səbəblərə görə distant təhsilə üstünlük verdiyi müəyyən edilmişdir (Fırat M. 2017: s. 23).

Digər tərəfdən, ənənəvi təhsildə yaşanan və ənənəvi üsullarla həll edilə bilməyən bəzi problemlərin distant təhsillə həll oluna biləcəyini və buna görə də onlara üstünlük verilməli olduğu düşünülür (İşman A. 2008: s.9).

Bu problemlər sırasında kifayət qədər məktəb və müəllimlərin olmaması, bəzi rayon məktəblərində, bir müəllimə düşən 70-100 şagirdin olması nəticəsində təhsilin keyfiyyətinin aşağı düşməsi, yeni məktəb binalarının tikintisi zərurəti ilə əlaqədar xərclərin artması qeyd olunur (İşman A. 2008: s.14).

Bir çox ölkələrin informasiya texnologiyalarından istifadə edərək müasir yanaşmalarla bütün bu problemlərin öhdəsindən gəldiyini bildirilib. Yəni ənənəvi təhsildəki problemlər və çatışmazlıqlar distant təhsillə aradan qaldırıla bilər. Fərqli bir fikir olaraq, kiçik universitetlərin və kolleclərin daha çox tələbəyə çatmaq üçün distant təhsilə üstünlük verdiyini görürük. Başqa bir araşdırmada qeyd olunur ki, məktəb xərclərinin artması bəzi tələbələr üçün ağır yüküdür, distant təhsil tam zamanlı universitet təhsilindən daha vacib bir fürsətdir, çünki eyni vaxtda çoxlu tələbə işləyir və onlar üçün uzun məsafə qət etməli olurlar (Raymond F. 2000: s.12).

Distant təhsilə üstünlük verilməsinin səbəbləri distant təhsilin faydaları ilə bağlıdır. Ənənəvi təhsildəki çatışmazlıqlar səbəbindən distant təhsilə üstünlük verilməsi daha faydalı və effektiv təhsil axtarışları nəticəsində ortaya çıxıb. Ənənəvi təhsildən fərqli olaraq, distant təhsilin müəyyən bir zamana və qapalı mühitə bağlanması lazım deyil və distant təhsil təhsilin xərclərini azaltmaq və keyfiyyətini artırmaq baxımından faydalı hesab olunur (Kaya Z. 2002: s.15).

Bu baxımdan, Bawaneh distant təhsili sinif və məktəb kimi qapalı bir mühitə bağlanmamaq, əvvəlcədən müəyyən edilmiş vaxt və tələbələrə öz başlarına öyrənməyə təşviq etmək baxımından faydalı hesab etdiyini ifadə etdi. Distant təhsil insanlara müxtəlif təhsil variantları təklif edir, yuxarıda qeyd olunan imkan bərabərsizliklərini minimuma endirir və təhsil proqramlarında müəyyən standart təmin edir.

Distant təhsilin faydaları (Kaya Z. 2002: s.45):

1. İnsanlara müxtəlif təhsil imkanlarının verilməsi,
2. Fırsət bərabərsizliyinin minimuma endirilməsi,
3. Kütləvi təhsili asanlaşdırmaq,
4. Təhsil proqramlarında standartların təmin edilməsi,
5. Təhsil xərclərinin azaldılması,
6. Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi,
7. Tələbənin azadlığının təmin edilməsi,
8. Tələbəyə zəngin təhsil mühitinin təmin edilməsi,
9. Tələbəni sinif mühitində təhsil almağa məcbur etməmək,

10. Fərdi öyrənmənin təmin edilməsi,
11. Müstəqil öyrənmənin təmin edilməsi,
12. Fərd qarşısında öyrənmə məsuliyyətini qazanmaq,
13. İlk mənbədən məlumatın verilməsi,
14. Daha çox insanın ekspertlərdən faydalanmasına şərait yaratmaq,
15. Müvəffəqiyyətin eyni şərtlər altında müəyyən edilməsini təmin etmək,
16. Bir tərəfdən təhsili kütləviləşdirərkən, digər tərəfdən onu fərdiləşdirməsi
17. Müəyyən vaxtda müəyyən qapalı ərazidə olmaq öhdəliyini aradan qaldırmaq kimi sadalamaq olar.

Fərqli bir fikir olaraq, distant təhsilin şəhərdən kənardə təhsil alan tələbələrin məktəbə gediş-gəliş və yaşayış xərclərinə qənaət etdiyi üçün faydalı olduğu düşünülür (Yücel A. S. 2006: s.14).

Bundan əlavə, distant təhsilin asanlıqla əldə edilə bilməsi və zaman/məkan baxımından çeviklik təmin etməsi ilə yanaşı, müxtəlif səbəblərdən üz-üzə təhsilə qatıla bilməyən tələbələr qaçırmırlar. Başqa sözlə, distant təhsil təhsili daha əlçatan etməklə daha çox insanın təhsil almasına şərait yaradır (Tabata L. & Johnsrud L. 2008: s.24).

Bir sözlə, distant təhsilin müxtəlif üstünlükləri var, məsələn, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, eyni zamanda onun dəyərinin aşağı salınması, eyni keyfiyyətdə təhsil və təlimin daha bir çox tələbəyə verilməsi kimi. Bunlara əlavə olaraq, bu gün tələbələr o ölkədə olmalarına ehtiyac olmadan müxtəlif ölkələrin universitetlərindən belə distant təhsil yolu ilə təhsil ala bilirlər (İşman A. 2008: s.13).

Bu, informasiyanın əlçatanlığını asanlaşdırmaq baxımından çox vacibdir. İnkişaf edən texnologiya və distant təhsil olmasa, ayrı-ayrı ölkələrdə fərdlərin məlumat əldə etməsi daha çətin və bahalı olardı. Eynilə, distant təhsil vasitəsilə daha çox tələbəyə daha az xərclə təhsil vermək imkanı hökumətlərə təhsilə ayrılan büdcəyə qənaət etməyə imkan verir və bu qənaət təhsilin azalması ilə nəticələnir, əksinə, təhsilin daha keyfiyyətli olması ilə nəticələnir. Cəmiyyətin daha böyük hissəsinin ixtisaslı təhsilə çıxışı daha inkişaf etmiş ölkəyə çevrilməyi qaçılmaz edəcək.

Yuxarıda qeyd olunan bütün müsbət cəhətlərə baxmayaraq, distant təhsilin də bəzi mühüm məhdudiyyətləri var. Bunlar arasında distant təhsilə uyğun olmayan dərslərin distant təhsil vasitəsilə verilməsində praktiki dərslərdən istifadənin səmərəsizliyi və kursun təsirsizliyi var (Kaya Z. 2002: s.14).

Bu problem, araşdırmanın başlanğıc nöqtəsi olması baxımından da əhəmiyyətlidir. Bundan əlavə, tələbələrin distant təhsil kurslarına hazır olmaması, sinif mühitində digər tələbələrlə ünsiyyət qurmağa vərmiş edən tələbələrin tənhalıq hissi və sinifin təqdim etdiyi dəstək atmosferindən faydalanmaması, tələbələrin sosiallaşmasının qarşısının alınması, üz-üzə tədris mühitlərində zəruri hesab edilən müəllim-tələbə qarşılıqlı əlaqəsi və göz təması olmur. Təmasların olmaması, dərş zamanı yarana biləcək öyrənmə çətinliklərinə dərhal müdaxilə edə bilməmək, müəllimlər üçün sinif idarə etmənin çətinliyi də dərş mühitində müşahidə olunur. Sinif idarəçiliyi təhsilin keyfiyyətinin müəyyən edilməsində mühüm məsələdir, çünki istər real, istərsə də virtual sinif olmasından asılı olmayaraq, sinifdə öyrənmə mühitinin və təcrübələrin təşkili arzu olunan qazancların əldə edilməsinə birbaşa təsir edəcəkdir (Aydın A. 2019: s.23).

Bu səbəbdən distant təhsil zamanı sinif idarəçiliyindəki çətinliklər distant təhsilin mühüm məhdudiyyətlərindəndir. Tələbələr üz-üzə qarşılıqlı əlaqənin olmaması, həm tələbə-müəllim, həm də tələbələr arasında aşağı ünsiyyət, qeyri-kafi rəy, inzibati dəstəyin olmaması, müəllim heyətinin və tələbə dəstək xidmətlərinin qeyri-kafi olması səbəbindən məyus olurlar və gözləntiləri lazımi səviyyədə qarşılanmır. Dərş materiallarının distant təhsilə uyğun tərtib edilməməsi, universitet/sinif mühitinin olmaması və bu mühitə aidiyyət hissi, texnologiyadan düzgün və səmərəli istifadəyə tələbələrin çata bilməməsi, kitabxana, müəllimlərin distant təhsilin tədrisində təcrübəsinin olmaması, distant təhsilə uyğun kurikulumun tərtib edilməməsi və müəllimlərin distant təhsil kurslarında iştirakında onlara daha az dəyər verilməsi nəticəsində bu dərslərə qarşı daha diqqətsiz davranması, distant təhsilin mühüm məhdudiyyətidir. Bütün bunlardan başqa, 1970-ci illərdə distant təhsilin tələbələri dərşdən uzaqlaşdırdığı və

məktəbdən uzaqlaşdırdığı, əsl universitet və ya sinif mühiti təmin edə bilmədiyi tənqidlərə məruz qaldı (Keegan D. 2006: s.46).

Nəzərə alsaq ki, o dövrdə texnologiya indiki qədər inkişaf etməmişdi, bu tənqidləri haqlı hesab etmək olar, lakin bu gün “virtual sinif” anlayışı milyonlarla tələbə tərəfindən çox danışılan və istifadə edilən reallığa çevrilib.

Tədqiq olunan bütün bu mənbələrə uyğun olaraq distant təhsilin həm çox əhəmiyyətli töhfələri, həm də əhəmiyyətli məhdudiyyətləri olduğu görünür. Ənənəvi və ya distant təhsildən tamamilə imtina bu gün mümkün deyil. Bununla belə, bir çox araşdırmada təhsilin texnologiyanın inkişafı ilə ayaqlaşmalı olduğu iddia edilir. Bu səbəbdən, dəyişən dünyada keçmişə sadıq qalmaq əvəzinə yeniliklərin məhdudiyyətlərini azaltmaq əsas məqsəd olmalıdır.

Distant təhsilin məhdudiyyətləri ilə yanaşı, distant təhsil zamanı tələbə və müəllimlərin də yaşadığı bəzi problemlər var. Araşdırmaların birində virtual sinif mühitində müəllim və tələbələrin təcrübələrinə baxıldıqda həm müəllimlərin, həm də tələbələrin ümumiyyətlə internet bağlantısı problemləri və proqram təminatı problemləri kimi texniki problemlər yaşadıklarını görə bilərik. Eyni araşdırmada orta yaş həddi 41 olan 7 tələbəyə açıq tipli suallardan ibarət sorğu anketi tətbiq edilmiş və nəticədə müəyyən edilmişdir ki, tələbələrin qarşılaşdıqları problemlər nəticəsində ilk seçimləri üzbəüz təhsildə yaşanmışdır. Gələcək paragrafda distant təhsilin təkamülü prosesindən danışılacaq.

1.2. Distant təhsilin təkamülü

Ədəbiyyat araşdırmasında distant təhsilin başlanğıc nöqtəsi kimi müxtəlif mənbələrdə fərqli məlumatlara rast gəlinir. Bu anlayışın 1700-cü illərdə ortaya çıxdığı və o vaxtdan bəri tətbiq olunduğu qeyd edilib (Kaya Z. 2002: s.19). Verduin və Clark (1991) 20 mart 1728-ci il tarixli Boston qəzetində və 1833-cü ildə İsveç qəzetində məktubla mühazirələrin olacağını bildirən elanların olduğunu bildiriblər, bu kursların həyata keçirilib-keçirilməməsi ilə bağlı heç bir məlumat tapılmayıb (Kaya Z. 2002: s.20).

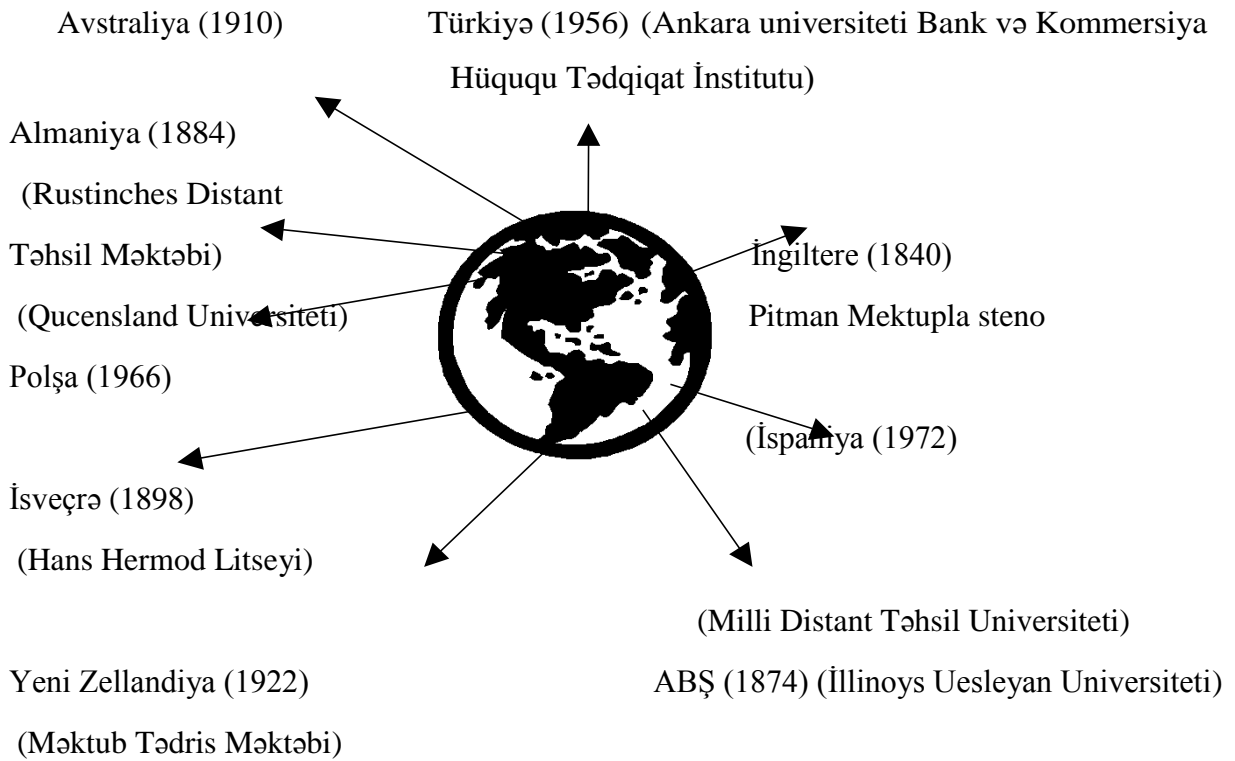
Araşdırmada dünyada ilk distant təhsil tətbiqinin 1840-cı ildə İngiltərədə tələbələrə məktubla mühazirə oxumaqla başladığı düşünülmüş və tələbələrin bu kurslardakı nailiyyətlərinin qiymətləndirildiyini bildirmişdir. İngiltərədən sonra 1874-cü ildə ABŞ-ın İllinoys Uesleyan Universitetində distant təhsilə başlanılmış, 1884-cü ildə Almaniya tələbələri universitetə qəbul imtahanına hazırlamaq üçün distant təhsil məktəbi, 1898-ci ildə isə İsveçdə distant təhsili tətbiq edən lisey yaradılmışdır. Keegan (1996) da distant təhsilin köklərinin 1840-cı illərə gedib çıxdığını bildirmiş və eyni zamanda distant təhsilin nəqliyyat və rabitə sahələrindəki texnoloji inkişaf sayəsində meydana gəldiyini müdafiə etmişdir. Distant təhsilin ilk dəfə nə vaxt ortaya çıxdığı və ilk distant təhsil kursunun nə vaxt verildiyi ilə bağlı müxtəlif fikirlər olsa da, “distant təhsil” anlayışının ilk dəfə 1892-ci ildə nəşr olunan Viskonsin Universitetinin kataloqunda yazıldığı düşünülür (Raymond F. 2000: s.28). 1920-ci illərin əvvəllərində (1919-cu ildə Hains, Belland, Conceicao Runlee, Santos, and Rothenberg görə) eyni universitetdə radio yayımları vasitəsilə distant təhsil kursları açıldı və bu kurslar tarixdə çox mühüm dönüş nöqtəsi oldu. Bu, minlərlə tələbəyə universitetdə görkəmli professorlardan dərs almağa imkan verdi.

Bullock, Gable və Mohr görə 1930-cu illərdə Ayova Universitetinin televiziya vasitəsilə tədrisi ali təhsildə yeni dövrə başladı. Bütün bunlardan da anlaşıldığı kimi, dünyada distant təhsil ümumən 19-cu əsrdə ortaya çıxmış və geniş vüsət almışdır və o vaxtdan bu yana geniş şəkildə universal olaraq istifadə edilməkdədir (İşman A. 2008: s.34).

Dünyada distant təhsilin üç əsr əvvəl başladığını bilirik və ölkəmizdə ilk dəfə yalnız 21-ci əsrdə gündəmə gəlmişdir.

Aşağıdakı Şəkil 1-də, dünyada bəzi distant təhsil tətbiqlərinin başlama tarixləri və ilk tətbiqləri təsvir olunubdur.

Şəkil 1: Dünyada bəzi distant təhsil tətbiqlərinin başlama tarixləri

Mənbə: Kaya Z. 2002.

İndiyə qədər əldə edilən mənbələrdən də aydın olduğu kimi, həm dünyada, həm də ölkəmizdə distant təhsilin başlanğıc nöqtəsi haqqında çoxlu müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bu mövzuda razılaşdırılmış məlumat olmadığı üçün bütün müxtəlif fikirlər daxil edilmişdir.

İlk dəfə təxminən 18-ci əsrdə başladığı bildirilən distant təhsilin o dövrün şərtləri nəzərə alındıqda bugünkündən çox fərqli olduğunu söyləmək olar. Tənzimat dövründə kursların qəzetdə dərc edilməsi ilə yanaşı, Holmberq (1995) də bu gün tətbiq olunan distant təhsilin mənbəyinin qiyabi tədrisdən başladığını qeyd etmişdir. Bu gün distant təhsil kursları, müəllimlərin tələbələri, tələbələrin isə müəllimləri görə biləcəyi üz-üzə təhsilə bənzər şəkildə canlı bağlantılarla internet üzərindən aparıla bilər.

Eyni zamanda, canlı lakin distant şəkildə keçirilən distant təhsil kurslarında məktəb mühitində olduğu kimi tələbələr müəllimlərinə rahatlıqla sual verə bilirlər. Bundan əlavə, dərsi buraxan və ya yenidən dinləmək istəyən tələbələr üçün dərslər internetdə saxlanıla bilər. Bu baxımdan demək olar ki, müəllimlərinə aldıkları məktubları gizlədən və lazım gəldikdə həmin məktubları oxuyub təkrar oxuyan tələbələrin davranışları təkrar onlayn dərslərə baxan tələbələrin davranışlarına bənzəyir. Distant təhsili “tələbə ilə müəllim arasında üz-üzə qalmadan müxtəlif ünsiyyət vasitələrindən istifadə etməklə müəyyən bir mərkəzdən edilən təhsil forması” olaraq təyin edirlər. Bu tərif həm bugünkü distant təhsili, həm də üç əsr əvvəlki distant təhsili əhatə edir. Bu gün internet, kompüter, telefon və planşet ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edilərkən, keçmişdə məktublar, qəzetlər və radio kimi ünsiyyət vasitələrindən istifadə etməklə təlimlər həyata keçirilir. Araşdırmalara əsasən distant təhsilin qəzet vasitəsilə verildiyi də aşkar edilmişdir (Göktaş Y., Gedik N., Karoğlu A. 2009: s.34).

Ümumilikdə isə daha sonra distant təhsil, radio və televiziya verilişləri ilə davam etdiyi bildirilir, bu gün də internet və kompüter vasitəsilə davam etməkdədir. Məsələn: distant təhsilin tarixi inkişafı beş mərhələyə ayrılır: məktubla tədrisdən əvvəlki dövr, kurs materiallarının tələbələrə poçtla göndərildiyi məktubla tədris dövrü, radio vasitəsilə aparılan birtərəfli tədris dövrü, televiziya və ikitərəfli qarşılıqlı əlaqənin mümkün olduğu videokonfrans dövrü və nəhayət kompüter, peyk və fiber optik kimi rabitə texnologiyalarının istifadə olunduğu dövr. : (İşman A. 2008: s.28), Bütün bunları nəzərə alsaq, distant təhsilin texnoloji inkişafından asılı olaraq daima dəyişdiyi, ən əsası isə tələbələrin sanki əsl sinif otağındaymiş kimi aktiv rol oynaya biləcəyi birtərəfli təhsildən ikitərəfli təhsilə keçdiyi anlaşılır. Bir sözlə, bir neçə əsr əvvəl yazışma üsulu ilə başladığı düşünülməyən bu macərə indi yerini əsl məktəb və sinif mühitinə bənzəyən keyfiyyətə malik “virtual sinif otaqlarına” buraxmışdır. Bu tarixi prosesin sonunda, bəlkə də çox keçmədən fiziki siniflərin tamamilə yoxa çıxmasının şahidi ola bilərik (İşman A. 2008: s.19).

Distant təhsilin mövcud olduğu dörd əsr ərzində müxtəlif səbəblərdən bəzi dəyişikliklərə məruz qalması qaçılmazdır. Yazışma üsulu ilə başlayan distant təhsil texnologiyasının inkişafı və virtual mühitlərin bu gün həyatımıza daxil olması ilə tamamilə fərqli bir ölçü qazanıb. Distant təhsillə bağlı ədəbiyyatı skan edərkən, demək olar ki, hər bir yerli və xarici tədqiqatda distant təhsil və texnoloji inkişafın birlikdə qeyd edildiyi və bu araşdırmaların əksəriyyətinin ya 2000-ci illərdə, ya da 2000-ci illərdən bir neçə il əvvəl aşkar edildiyi qeyd edilmişdir .

Bunun səbəbinin xüsusilə 21-ci əsrlə birlikdə texnologiyanın qarşısızalmaz inkişafı olduğu düşünülə bilər. Bu davamlı inkişaf qaçılmaz olaraq öyrənmə və təhsilin strukturunu dəyişir (Creswell W. 2007: s.26).

Bir çox tədqiqatçı tərəfindən texnoloji inkişafın distant təhsilin geniş yayılmasına səbəb olduğu bir çox araşdırmalarda qeyd edilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq, Natriello (2005) və Simpson (2002) texnologiyanın və internetin inkişafı ilə məsafədən təhsil tətbiqlərinin tədricən artdığını bildirmişlər. Avropa və Amerikada distant təhsilin sürətli inkişafının 1970-ci illərdən başladığını bilirik, bunun texnologiya əsrinə yaxınlığı ilə diqqət çəkdiyini görə bilirik və bu gün distant təhsil internet vasitəsilə həyata keçirilməkdədir.

Dikmenli və Ünalı (2013) də texnologiyadakı sürətli inkişafın bir çox digər sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də əvəzolunmaz hala gəldiyini və təhsilin bir cəmiyyətin varlığını davam etdirməsini təmin edən ən mühüm amil olduğu üçün bunun zəruri olduğunu irəli sürmüşlər. Keyfiyyətli təhsil üçün zəruri hesab edilən həm müəllim-tələbə, həm də tələbə-tələbə qarşılıqlı əlaqəsi internetdən istifadə olunmayan köhnə illərdə distant təhsildə məhdud idi, lakin texnologiyanın inkişafı və internetin həyatımıza daxil olması ilə bu məhdudiyyətlər aradan qalxdı və üzbəüz təhsildə olduğu kimi dərslərdə də effektiv ünsiyyət təmin edilməyə başlandı.

Bir neçə əsr əvvəl başlayan distant təhsil, internet ixtirası sayəsində 1990-cı illərin əvvəllərində sürətlə inkişaf etməyə başladı. Bu gün internet əsaslı distant təhsil davamlı şəkildə irəliləyir və güclü inkişaf sürəti nümayiş etdirir və getdikcə daha çox insana müraciət edir. İnternet sayəsində kommunikasiya

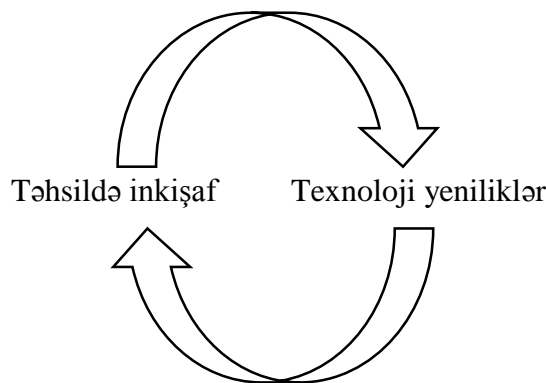
texnologiyalarının inanılmaz sürətli inkişafı məktəblərin sərhədlərini də dəyişdi (İşman A. 2008: s.34).

İnternetin həyatımıza daxil olması ilə virtual siniflərin, ənənəvi siniflərin və məktəblərin uyğun gəlmədiyi distant təhsilin indi “texnologiyaya əsaslanan təhsil” halına gəldiyi ifadə edilir. Texnologiyaya əsaslanan təhsil, təhsil prosesini təkmilləşdirmək və inkişaf etdirmək üçün təhsildə texnologiyadan istifadəni nəzərdə tutur (Duvall C. K. 2000: s.23).

Bu açıqlamadan aydın olur ki, bir çox tədqiqatçı distant təhsil və texnologiyanın bir-birinə nə qədər bağlı olduğunu və bütün bu araşdırmaları nəzərə alaraq öz tədqiqatlarında distant təhsil, texnologiya və internet anlayışlarını bir-biri ilə əlaqəli görür. Ona görə də bu nəticəyə gəlmək olar ki, distant təhsilin daha da inkişafı və yayılması üçün texnoloji yeniliklərə ehtiyac var. Texnoloji yeniliklər və inkişaf baş verdikcə təhsil proqramları və təhsil siyasətləri bu istiqamətdə təşkil edilir.

Sürətlə inkişaf edən kommunikasiya texnologiyalarının təhsil sisteminin strukturuna və öyrənmə-tədris fəaliyyətlərinə birbaşa təsir etdiyi görülür. Buradan da başa düşüldüyü kimi, texnoloji yeniliklər təhsildə inkişafa, təhsildəki inkişaf isə texnoloji yeniliklərə səbəb olur. Təhsil və texnologiya arasındakı əlaqə Şəkil 2-də göstərilmişdir.

Şəkil 2: Təhsil və texnologiya arasındakı əlaqə

Mənbə: İşman A. 2008 materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Fərqli bir fikir olaraq, Natriello (2005) distant təhsilin yayılmasının təhsilə olan tələbatın artması ilə düz mütənasib olduğunu müdafiə etdi. Başqa sözlə desək,

bu gün dünya əhalisinin sürətlə artması nəticəsində daha çox insan təhsil almaq istəyir, üzbəüz təhsildə daha çox məktəb və müəllim tələb olunur, distant təhsildə isə daha çox tələbə təhsil ala bilər. Buna görə də, daha çox insanın təhsil tələbatını ödəmək üçün distant təhsilin yayılması qaçılmaz olmuşdur. Nəticədə distant təhsil bu gün bütün dünyaya yayılıb. Araşdırmaya əsasən dünyada yüz milyondan çox tələbənin distant təhsil proqramlarına qatıldığını və təxminən əlli milyon tələbənin bu proqramları bitirərək bir işdə çalışdığı ifadə edilir (İşman A. 2008: s16). Gələcək paraqrafda distant təhsilin dövlət tənzimləməsinin zəruriliyindən bəhs ediləcək.

1.3. Distant təhsilin dövlət tənzimləməsinin zəruriliyi

Məlumdur ki, Azərbaycanda distant təhsil ilk dəfə 2020-ci ildə Covid-19 pandemiyası dövründə yarandı. Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən distant təhsil ölkəmizdə tanınmır və 2020-ci ilə qədər yerli məktəb, universitet və digər təhsil müəsisələri tərəfindən tətbiq olunmamışdır. Xüsusi karantin rejimində bir çox dövlətlərdə, eləcə də Azərbaycanda bütün təhsil müəsisələri distant təhsilə keçid etmişdir.

Covid-19-dan əvvəlki dövüdə Azərbaycanda bir neçə xarici dövlətlərin universitetləri distant şəkildə fəaliyyət göstərmişdir. Bura Türkiyə, Rusiya, İngiltərə kimi dövlətlər daxildir. Bu universitetlər kiçik məkanlarda fəaliyyət göstərir və yüzlərlə tələbə təhsil alır. Həmin xarici dövlətlərin müəllimlərinin video görüntüləri sistemdə saxlanılır və tələbə kompüter başından video görüntülü leksiyaları izləyərək tədris alır. Lakin yüzlərlə tələbə bu şəkildə tədris alsada ölkəmizdə bu diplomlar təsdiq olunmur. Qanunvericiliyə əsasən nə ölkəmizdə nə də ölkədən kənarında distant şəkildə təhsil alan tələbələrin diplomları tanınmasada, Covid-19 pandemiyası şəraitində həm məktəblər həm kollec və universitetlərdə dərslər müvəqqəti olaraq distant təhsilə keçid etmişdir. Məktəblilər üçün tele-dərslər təşkil olunmuşdur. Eyni zamanda müxtəlif platformalar vasitəsi ilə onlayn şəkildə dərslərin tədrisi davam etdirilmişdir. Universitet və kollec tələbələrinin imtahanları, diplom müdafiələrində onlayn şəkildə həyata keçirilmişdir. Lakin bunlara baxmayaraq pandemiya şəraitində və bu dövüdən sonrada

qanunvericilikdə bu istiqamətdə heç bir dəyişiklik həyata keçirilməmişdir (Horton W. 2000: s.67).

Distant təhsil sisteminin ən çətin mərhələsi tələbənin uğur və fəaliyyətinin qiymətləndirilməsidir. Bu prosesdə qəbul edilən qiymətləndirmə üsullarından biri də ev tapşırığıdır. Müəllimlər tələbələrə həftəlik tapşırıqlar verirdilər və sinxron, yəni canlı dərslərdə müəllim sual-cavab üsulu ilə tələbələrlə interaktiv testlər aparır və ya suallar verirdi. Bundan əlavə, bəzi müəllimlər tələbələrə layihələr verib, məhsulların qiymətləndirilməsini aparıblar. Ümumilikdə müəllimlərin qiymətləndirmədə o qədər də çətinlik çəkmədiyi, kiçik yaş qruplarında isə qiymətləndirmənin çətin olduğu bildirilib.

Distant təhsil prosesində mühüm elementlərdən biri olan tədris materialının məzmunu və vizual tərtibatı, interaktiv olması prosesin uğurlu keçməsi üçün çox vacibdir. Müvafiq olaraq, müəllimlərin müxtəlif texnologiyaları asanlıqla mənimsəməsi və öz tədris materiallarında əks etdirmələri müşahidə olunur. Yaxşı strukturlaşdırılmış rəqəmsal texnologiyalar təkcə müəllimlərin bilik, səriştə və bacarıqlarını artırmır, həm də tələbələri rəqəmsal dövrə hazırlayır (Beetham H., Sharpe R. 2007).

Rəqəmsal texnologiyalar tələbələri müzakirə edərkən daha fəal və güclü iştirakçılara çevirir, onların diskursiv aspektlərini, kursdan əldə olunan qazanclardan kənar liberal düşüncələrini təkmilləşdirir və öyrənmə fəaliyyətləri arasında əlaqəni gücləndirərək təhsili daha səmərəli edə bilər. Rəqəmsal texnologiyaların daxili və xarici tətbiqlərdə yüksək səmərəliliklə istifadəsi rəqəmsal tədris materialları ilə əldə edilə bilər.

Distant Təhsil prosesinin ən mühüm problemlərindən biri tələbənin sistemdə qalması və onun davamlılığının təmin edilməsidir. Bu vəziyyətin əsas səbəbləri kimi bir çox digər amillərlə yanaşı, tələbələrə təqdim olunan proqram, kursun məzmunu və müəllimin diqqətsizliyi göstərilir.

Müraciət edilən müəllimlər bir neçə tələbə istisna olmaqla, tələbələrin dərstdə iştirakının təsirli olduğunu, ev tapşırıqlarını yerinə yetirdiklərini, problemin tələbə

ilə fərdi müsahibə və ya görüşlə həll edildiyini bildirirlər. Gələcək paraqrafda distant təhsilin xarici ölkələrdə təcrübəsindən bəhs edilir.

1.4. Distant təhsilin xarici ölkələrdə təcrübəsi

Distant ali təhsilin inkişafı üzrə xarici təcrübənin təhlili namizədə onun qlobal miqyasda inkişafının əsas vektorlarını müəyyən etməyə, eləcə də müxtəlif ölkələrdə onun xüsusiyyətlərini vurğulamağa, istifadə oluna bilən ən uğurlu modelləri və texnologiyaları müəyyən etməyə imkan verir.

Global Industry Analysts (GIA) şirkətinin məlumatına görə, 2010-cu ildə dünyada distant təhsil bazarının dövrüyyəsi 2007-ci illə müqayisədə 32% artaraq 52,6 milyard dollar təşkil edib. Distant təhsil bazarının əsas payı ABŞ-da, eləcə də Avropa ölkələrində cəmləşib və bu ölkələrdə distant təhsil bazarı kifayət qədər inkişaf etdiyindən onun illik artımı Şimali Amerikada cəmi 7%, Qərbdə 12% təşkil edir. İnkişaf etməkdə olan distant təhsil bazarlarında vəziyyət fərqlidir. Belə ki, Asiyada illik artım tempi 33,5%, Şərqi Avropada 23%, Latın Amerikasında 19,8% olmuşdur. Ambient Insight tərəfindən aparılan təhlil göstərir ki, distant təhsil bazarında ən böyük artım 2013-cü ildə Asiyada əldə edilib: Hindistan (55%), Çin (50%-dən çox), Malayziya (40%-dən çox). Buna baxmayaraq, 2014-cü ilin proqnozlarına görə Şimali Amerika qlobal distant təhsil bazarının həcminə görə lider mövqeyini qoruyub saxlayacaqdır.

Beləliklə, günümüzdə inkişaf etmiş ölkələrin ali təhsil müəssisələri tərəfindən distant təhsil texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı tendensiyanın müşahidə edilməsi mümkündür ki, bu da tələbələrə məsafədən təhsil verən universitetlərin sayının artmasına gətirib çıxarır. Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, distant təhsil Qərbi Avropa, Şimali Amerika, Kanada, Çin, Hindistanda fəal şəkildə tətbiq olunur.

Dissertasiya tədqiqatının məqsədi distant ali təhsilin üstünlük təşkil edən xüsusiyyətlərinin əsaslandırılması zərurətini nəzərdə tutur, bu baxımdan onun retrospektiv təhlilindən başlamaq məqsədəuyğundur, bunun sayəsində onun yaranması və sonrakı təkmilləşməsi ilə sıx bağlı olduğu aydın olur. Buna görə dəyişmiş və təkmilləşmiş istehsal, nəqliyyat və kommunikasiya texnologiyaları

“informasiya inqilabları” adlanır ki, bu da professor A. I. Rakitov, “informasiyanın instrumental əsasının, ötürülməsi və saxlanması metodunun, habelə əhalinin fəal hissəsi üçün mövcud olan informasiyanın həcmnin dəyişdirilməsindən” ibarətdir. Cəmiyyətin inkişaf tarixində beş belə informasiya inqilabı var. İlk informasiya inqilabı dilin və insan nitqinin yaranması ilə baş verdi. İbtidai kommunal quruluş mərhələsində müxtəlif təhsil formalarının, o cümlədən distant təhsilin əsasları meydana çıxır, qaya nişanları, müəyyən məlumatları daşıyan ağaclar üzərində işarələr şəklində ifadə olunur, bəşər cəmiyyətinin inkişafında bir amilə çevrilir.

Akademik V. P. Tixomirov dünyada distant təhsilin yaranması haqqında danışarkən qeyd edir ki, “hətta İsa Məsih coğrafi baxımdan uzaq dini qurumlarda və açıq məkanlarda yayımlanmaq üçün öz tələbələrinə moizələr ötürürdü” (Тихомиров В. 1997: с.12).

Əksər tədqiqatçılar ikinci informasiya inqilabını yazının ixtirası ilə əlaqələndirirlər, bunu yazı üçün istifadə olunan gil lövhələrin meydana çıxması ilə sübut etdilər. Bu ixtira təkcə insan cəmiyyəti tərəfindən artıq toplanmış biliklərin təhlükəsizliyini təmin etməyə deyil, həm də bu biliklərin etibarlılığını artırmağa, onun əvvəlkindən xeyli geniş yayılmasına şərait yaratmağa imkan verdi. Demək olar ki, bütün qabaqcıl qədim sivilizasiyalar bu və ya digər şəkildə yazı sistemlərinə sahib idilər. Məsələn, Mesopotamiyada eramızdan əvvəl 4-cü minilliyin ortaları – 3-cü minilliyin əvvəllərində meydana çıxan mixi yazıdan eramızdan əvvəl I minilliyə qədər istifadə edilmişdir. Mixi yazı müxtəlif dillərdə, o cümlədən şumer, akkad, elam, het, əski fars və s.-də işlənmişdir (Гидденс Э. 1999: с.42).

Üçüncü informasiya inqilabı dərsliklərin istehsalını mümkün edən mətbəənin yaranmasının nəticəsidir. 19-cu əsrin ortalarından etibarən dəmir yolları və poçt xidmətləri coğrafi cəhətdən səpələnmiş xeyli sayda tələbələrə tədris materiallarını çatdırmağa başladılar. İctimaiyyətə açıq olan dərsliklərlə yanaşı, lazımı ədəbiyyatların siyahılarını və müəllimlər tərəfindən seçilən nümunə suallardan ibarət olan xüsusi tədris vəsaitlərinin məhdud tirajları hazırlanmış və tələbələrə poçtla göndərilmişdir. Üçüncü informasiya inqilabının inkişafı distant təhsilin

birinci (müxbir) modelinin yaranması ilə üst-üstə düşdü. Onun yaradıcısı 1840-cı ildə İngiltərədə ondan xeyli məsafədə yerləşən insanlara stenoqrafiyanın əsas üsullarını öyrədən İsaak Pitmandır. O, təhsil məlumatları olan açıqçalar göndərdi və özü də bilmədən dünyada ilk distant təhsil kurslarının qurucusu oldu.

Bu ideya (tədris materialını göndərməklə distant tələbələrə tədris) 1969-cu ildə Böyük Britaniyada Açıq Universitet yarandıqdan sonra sürətlə inkişaf etmişdir. Həmin andan etibarən ilk dəfə olaraq çap materiallarının üstünlük təşkil etdiyi bütün müxtəlif tədris vəsaitlərindən istifadə etməklə inteqrasiya olunmuş yanaşma tətbiq olunmağa başlandı. Açıq Universitet xüsusi olaraq distant təhsil üçün nəzərdə tutulmuş yüksək keyfiyyətli dərsliklərin geniş çeşidini hazırlayıb. Universitetin tələbələrlə birtərəfli qarşılıqlı əlaqəsi radio və televiziya verilişləri ilə tamamlanan çap materialları vasitəsilə həyata keçirilirdi (audiokasetlər sonradan geniş yayılmışdır). Mentorlar və tələbələr arasında ikitərəfli qarşılıqlı əlaqə qiyabi, üzbəüz məsləhətləşmələr və yaşayış yeri üzrə qısamüddətli kurslar vasitəsilə həyata keçirilib. Bu model hazırlıq mərhələsində yüksək qiyməti ilə seçilirdi, lakin lazımi materiallar və proqramlar yarandıqdan sonra hər bir yeni tələbənin hazırlanması böyük xərc tələb etmirdi.

Növbəti dördüncü informasiya inqilabı televiziya və telefon kimi rabitə vasitələrinin ixtirası və sürətlə yayılması ilə bağlıdır. XX əsrdə televiziyanın fəal yayılması ABŞ-da distant texnologiyalarının inkişafı üçün xüsusilə xarakterik olan distant təhsilin ikinci modelini formalaşdırdı. Bu model 1969-cu ildə 1500-dən çox kollec və bir neçə televiziya şirkətini birləşdirən İctimai Yayım Sisteminin (PBS TV) tətbiqi ilə formalaşmışdır. Buraya təhsil kanalları tərəfindən ötürülən bir neçə təhsil proqramı daxil idi, onların arasında elm, biznes və idarəetmənin müxtəlif sahələrində kurslar təklif edən böyüklər üçün təhsil proqramları xüsusi yer tuturdu.

Beşinci informasiya inqilabı ilk kompüterlərin meydana çıxması sayəsində XX əsrin 50-ci illərində başladı. İnsan məlumatı sürətlə emal edə, onu böyük həcmdə saxlaya bildi ki, bu da bütün dünyada distant təhsil texnologiyalarının inkişafına müsbət təsir göstərdi və rəqəmsal multimedia tədrisindən istifadə əsasında distant təhsilin üçüncü nəslinin yaranmasına səbəb oldu.

Qlobal kompüter şəbəkəsinin mövcudluğu ilə elektron hesablama texnologiyasının nailiyyətlərindən istifadə etməklə informasiya təhsili texnologiyalarının geniş tətbiqi ilə distant təhsil bütün dünyada əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf edib və bu, distant təhsilin dördüncü nəslinin yaranmasına səbəb olub. Tixomirov, V.I. Soldatkina, S.L. Lobaçeva, O.G. Kovalçuk: İnternet qlobal kompüter şəbəkəsinin təhsilə geniş şəkildə tətbiqi bu unikal informasiya və nəqliyyat mühitinin texnologiyalarından təcrid olunmuş perspektivli təhsil layihələrini nəzərdən keçirməyə imkan vermir. Bu mühit İnternet üzərindən şəbəkəli öyrənmə texnologiyalarının meydana çıxmasını əvvəlcədən müəyyən etdi. Onlayn distant təhsil, öz növbəsində, tədris prosesinin informasiya təminatı sistemlərinin - onlayn elektron kitabxanaların inkişafını fəal şəkildə stimullaşdırır. Şəbəkə texnologiyalarının digərlərindən fərqli olaraq əhəmiyyətli üstünlüyü fərdi cədvələ uyğun olaraq əlverişli yerdə təhsil almaq, xeyli məsafədə yerləşən təhsil müəssisəsinin informasiya resurslarından istifadə etmək, müəllim, tələbələrlə daimi əlaqə saxlamaqdır.

Yazışma və multimedia modelləri təhsil məzmununun çatdırılma üsulu ilə deyil, yalnız məzmunun özündə fərqlənir. İstənilən halda, multimedia məzmunu (audio lentlər, video lentlər) ənənəvi çap tədris materialları ilə birlikdə poçt vasitəsilə göndərilirdi ki, bu da distant təhsilin inkişafında multimedia modelinin ayrıca mərhələ kimi ayrılmasının rasionallığını şübhə altına alır. D. Teylorun dördüncü və beşinci modellərinə gəldikdə isə, qlobal internet hər yerdə istifadə olunduğu üçün tədris materialının çatdırılmasının prinsiplial olaraq yeni üsulu yoxdur. D. Taylorun genişləndirilmiş modeli, dünyada distant təhsil modellərinin inkişafı aşağıdakılara bölünə bilər: yazışma modeli (ənənəvi, kağız təlim materialları və multimedia kasetləri, CD-disklər və s. göndərilməklə), tele-təhsil (o cümlədən peyk televiziyasından istifadə), həmçinin müasir elektron təhsil (İnternetə əsaslanan təhsil mühitlərindən istifadə etməklə).

Bəşəriyyətin məhsuldar qüvvələrinin inkişafı ilə distant təhsil texnologiyalarının inkişaf səviyyəsi arasında sıx əlaqəni nəzərə alaraq, distant təhsil texnologiyalarından ən çox inkişaf etmiş kompüter və texnologiyası olan

ölkələrdə istifadə olunur. İlk növbədə ABŞ, Kanada və Böyük Britaniya, Almaniya, İspaniya, Fransa. Çin və Hindistan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələr, bəzi Latın Amerikasına ölkələri distant təhsili inkişaf etdirməyin alternativ yolunu seçmiş, onlar bunu meqauniversitetlər (ən azı 100 min tələbəsi olan universitetlər) adlandırmışlar.

Distant təhsil sahəsində nüfuzlu ekspert J. Daniel qeyd edir ki, meqauniversitetlər qlobal təhsil sisteminin ən yaxşı nümunələridir, çünki onların özünə məxsus xüsusiyyətləri var, bunlara aşağıdakılar daxildir: xeyli sayda tələbə (ən azı 100 min nəfər), ən son nəslin distant təhsil texnologiyalarından fəal istifadə (informasiya texnologiyaları əsasında), təhsilin açıqlığı, əlçatanlığı, yüksək keyfiyyətli təhsilin təminatı, tələbələrə effektiv dəstək sistemlərinin mövcudluğu (Daniel J. 1997: p.32-39).

Müəlliflər Karpenko O. M., Berşadskaya M. D., Yu. Voznesenskaya A. meqauniversitetləri aşağıdakı qruplara bölürlər:

1. 500 mindən çox tələbəsi olan meqauniversitetlər;
2. tələbələrin sayı 100 min nəfərdən 500 min nəfərə qədər olan meqauniversitetlər;
3. ən azı 100 min nəfər tələbə əhalisi olan, distant təhsil texnologiyalarından istifadə etməklə təhsil fəaliyyətini həyata keçirən ənənəvi universitetlər;
4. distant təhsil texnologiyaları üzrə tədris fəaliyyətini həyata keçirən, onlar üçün ən azı on min nəfər tələbəsi olan meqauniversitetlər rolunu yerinə yetirən kiçik ölkələrin universitetləri.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA DİSTANT TƏHSİLİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2.1. Covid-19 pandemiyası şəraitində Azərbaycan Respublikasında distant təhsilin təşəkkülü

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları 1960-1990-cı illər arasında distant təhsildə tele-konfrans tətbiqlərinə imkan verdi. Tele-konfranslar audio və video tele-konfranslar kimi iki şəkildə həyata keçirilə bilər. 1970-ci illərdə ikitərəfli radio konfrans və video konfrans distant təhsil proqramlarında geniş yayılmağa başladı. Belə konfranslarda tələbələr eyni zamanda müəllimlərinə sual verə və cavab ala bildilər (İşman A. 2011: s.53-54).

Tele-təlim modeli, məsələn canlı televiziya və radio verilişləri, tələbələrin kompüter və e-poçt, telefon və ya faks vasitəsilə iştirak etməsi və canlı yayım zamanı müəllimə/müəllimlərə sual verməsi ilə canlanır. Bu modeldə tələbələr və müəllimlər arasında qarşılıqlı əlaqə mümkündür (Ergüney M. 2015: s.35).

Koronavirus pandemiyası zamanı, Azərbaycanda təhsilin davamlılığını və fasiləsizliyini təmin etmək məqsədi ilə bəzi mərhələlər və istiqamətlər əhatə edilmişdir. İlk mərhələdə, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən 2020-ci ilin 30 yanvar tarixində imzalanmış 35s nömrəli sərəncamına əsasən “Azərbaycan Respublikasında yeni Covid-19 xəstəliyinin yayılmasının qarşısının alınması istiqamətində Fəaliyyət Planı”nın icra olunması ilə bağlı Təhsil Nazirliyi tərəfindən Tədbirlər Planı hazırlanıb həyata keçirilmişdir. Nazirliyin hər gün sutkanın 24 saati fəaliyyət göstərən Qərargahı yaradıldı və daimi olaraq bütün təhsil müəssisələrindən yoluxma vəziyyəti ilə bağlı məlumatlar toplanaraq, Nazirlər Kabineti yanında fəaliyyət göstərən Operativ Qərargaha məlumat verildi.

Təhsil Nazirliyi vəziyyətə həssas yanaşma, müalicə-profilaktika tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı ölkənin təhsil müəssisələrinə və dövlət orqanlarına zəruri göstərişlər göndərüb. Aidiyyəti orqanlar tərəfindən gigiyena və dezinfeksiyaedici vasitələrlə təchizata nəzarətin gücləndirilməsi və sanitar-epidemioloji işlərin aparılmasına şərait yaradılması, o cümlədən kütləvi tədbirlərin

məhdudlaşdırılması barədə tapşırıqlar verilib. “Təhsil müəssisələrində Covid-19 infeksiyasının yayılmasının qarşısının alınması üçün profilaktik tədbirlər haqqında təlimatlar valideynlərə tövsiyələr hazırlanıb və təqdim edilib. Bütün təhsil müəssisələri mütəmadi olaraq dezinfeksiya edilib. Bu tədbirlər məktəblərdə sanitariya şəraitinin yaxşılaşdırılmasına və infeksiyanın olmamasına əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərmişdir.

2020-ci il fevralın 28-də ölkədə ilk koronavirus infeksiyasına yoluxma faktı qeydə alındıqdan dərhal sonra, martın 2-də Prezidentin tapşırığına əsasən, Nazirlər Kabineti koronavirus infeksiyasının qarşısının alınması, müalicəsi, profilaktikası, dezinfeksiya və digər profilaktik tədbirlərin görülməsi barədə göstəriş verib. Gücləndirilmə ilə əlaqədar tədris prosesinin dayandırılması və bununla bağlı bütün tədbirlərin təxirə salınması qərara alınıb. Eyni zamanda, o dövrdə ölkədəki bütün təhsil müəssisələrinin bağlanması barədə qərar dünyanın cəmi 12 ölkəsi tərəfindən qəbul edilsə də, sonradan bu, demək olar ki, bütün ölkələrdə verilib.

Qərara əsasən, martın 3-dən ölkənin bütün təhsil müəssisələrində tədris prosesi tədris ilinin sonunadək dayandırılıb. Təhsilin davamlılığını təmin etmək məqsədilə Təhsil Nazirliyi yeni təşəbbüslərlə çıxış edib. Qeyd edək ki, Covid-19 dövrü təhsilin təşkilində ikinci mərhələ olub.

İlkin olaraq əhatə dairəsi ən geniş olan ümumtəhsil pilləsində televiziya dərslərinin təşkili üzrə işlərə başlanıldı. Bu istiqamətdə qısa müddətdə yüksək ixtisaslı müəllimlər təyin edilmiş, texniki təminat məsələləri həll edildikdən sonra televiziya dərslərinin yayımına başlanılmışdır.

Dərslərin keçirilməsi üçün televiziyanın seçilməsi təsadüfi deyildi. Buna səbəb ölkənin bütün bölgələrində, eləcə də ucqar kəndlərdə məktəblilərin fasiləsiz və sürətli internetlə təmin olunmasında yaranan problemlər və onların bəzilərinin çox güman ki, dərstdən yayınması olub. Dövlət televiziyasının ölkənin bütün bölgələrini əhatə etdiyi nəzərə alınaraq, dərslərin 2 telekanalda (Azərbaycan Televiziyasının “Mədəniyyət” və “ARB Günəş” kanalları) yayımlanması qərara alınıb. Zaman keçdikcə bunun doğru zamanda düzgün qərar olduğunu gördük. 11 mart 2020-ci il tarixindən etibarən şənbə və bazar günləri istisna olmaqla, ümumi

təhsil müəssisələrinin şagirdləri üçün gündə 5-6 saat televiziya dərsi yayımlanıb, təhsilə çıxış təmin edilib, nəticədə ümumtəhsil müəssisələrində 1,6 milyon şagird təhsil alıb. Dərslər ümumi təhsil proqramına uyğun olaraq bütün sinifləri və fənləri əhatə edirdi. Şagirdlər üçün əlavə imkanların yaradılması məqsədilə bütün televiziya dərsləri Təhsil Nazirliyinin www.video.edu.az elektron portalında, həmçinin rəsmi Facebook səhifəsində və YouTube kanalında yerləşdirilib. Televiziya dərsləri ilə yanaşı, tələbələrə rəy bildirmək üçün hər həftə 2 saat interaktiv ev tapşırığı keçirilirdi. Televiziya dərsləri ilə bağlı Azərbaycan təcrübəsindən sonralar Gürcüstan, Türkiyə, Ukrayna və başqa ölkələr istifadə ediblər. Tədris ilinin sonunda təqdim olunan televiziya dərslərinin ümumi sayı 2124 olub.

Növbəti addım olaraq, aprelin 2-də “Virtual məktəb” layihəsinə start verilib. Şagirdlərin qeydiyyatdan keçməsi və yaşlarına uyğun olaraq dərslərə təyin olunması üçün ölkənin ən böyük milli onlayn platforması istifadəyə verilib. Portal sayəsində tələbələr televiziya dərslərində öyrənilən mövzular üzrə ev tapşırıqlarını yerinə yetirə bilib və əlavə təhsil resurslarına çıxış əldə ediblər. Hər həftə portala müxtəlif mövzularda yeni tapşırıqlar əlavə olunurdu. Müəllimlər portalda qeydiyyatdan keçib və onlar üçün onlayn dərslərin keçirilməsinə bütün imkanlar yaradılıb. Daha sonra portalın funksionallığı video və audio dərslər, tələbə və müəllim qrupları, televiziya dərsləri, dərslər cədvəlləri, sənədlər üzərində birgə iş, həftəlik tapşırıqlar, tələbə və müəllimlərin yazışmaları ilə genişləndirilib.

Bununla belə, yeni təşəbbüs kimi, tələbələr üçün daha çox öyrənmə imkanları yaratmaq, müəllimləri maarifləndirmək və mentorluq dəstəyini təmin etmək məqsədilə “onlayn dərslər” yaradılıb, aparıcı müəllimlər müxtəlif tələbə qrupları üçün onlayn dərslərdə iştirak edir və digər müəllimlərə mentorluq edir. Eyni zamanda, müəllimlərin ixtisasının artırılması, məzmunun uyğunlaşdırılması, şagird və tələbələrin motivasiyasının artırılması və inkişaf etdirilməsi sahəsində ölkənin təhsil orqanlarına dəstək göstərilir. Bununla əlaqədar olaraq mindən çox müəllim onlayn distant təlimlərə cəlb olunub.

Distant təhsilin səmərəliliyini və həyata keçirilməsini bəzən əngəlləyən, bəzən isə azaldan tərəflər var. Onların aşkarlanması bizə proqramlar hazırlayarkən nəticələr əldə etməyə imkan verir. Məhdud cəhətlərin yeni texnologiyaların ortaya çıxması ilə aradan qaldırılacağı düşünülür. Onlardan bəziləri;

- Seminar və təcrübə kimi bəzi kursların öyrənmə mühitlərində vacib hesab edilən məhdud üz-üzə qarşılıqlı əlaqə mühitləri və imkanları

- Təlim prosesində qarşıya çıxan öyrənmə çətinlikləri və bu vəziyyətdən sonra yarana biləcək problemlər

- Öyrəninin sosiallaşmasının qarşısının alınması

- Dərhal kömək alınmaması və problemin həll edilməməsi nəticəsində yaranan davranışların inkişafı

- Özünü öyrənmək vərdişi olmayan və bu qabiliyyəti inkişaf etdirməmiş fərdlər üçün motivasiyanın olmaması, işləməkdə çətinlik

- İşləyən şəxslərin özlərinə ayıracaqları vaxtda oxumaq öhdəliyi

- Tələbələrin çoxluğuna görə ünsiyyətdə məhdudiyətlər

- Texnologiyadan xəbəri olmayan şəxslərin yaşadığı problemlər

- Planlaşdırmada, koordinasiya çətinlik

Yuxarıda problem olaraq görülən bəzi vəziyyətlərin kompüter və internetin həyatımıza daxil olması ilə bağlı problemə çevrilməyə başlayacağı proqnozlaşdırılır. Bu istiqamətdə distant təhsilin kompüter və hətta internet üzərindən davam etdirilməsi qaçılmaz olmuşdur (Агапова Р. 2004: с.14).

Hazırda yaşadığımız təhsil böhranı peşəkar fəaliyyət böhranı deyil, konsepsiya böhranıdır. Təhsil sisteminin islahatı, ilk növbədə, mövcud tədris konsepsiyasına yenidən baxılması, konseptual cəhətdən köhnəlmiş məqamların müəyyən edilməsi və yeni perspektivli texnologiyaların tətbiqidir.

Distant təhsil (DT), təhsilin effektivliyini artırmaq üçün ən perspektivli üsullardan biridir. DT çevik, nisbətən qənaətcil, perspektivli sistemdir və tələbələrin tədrisinə və tərbiyəsinə prinsipə yeni yanaşmaya imkan verir. DT texnologiyasını mənimsəmək və praktikada istifadə etmək üçün nəzərə almaq lazımdır ki, bu sistem fərqli bir anlayışı nəzərdə tutur (Davis L. 2010: s.28):

- tədris və öyrənmənin mahiyyəti;
- bu prosesdə müəllim və tələbələrin rolu;
- müəllim və tələbələr arasında münasibət;
- iş yerlərinin müəllim və tələbələrlə təchiz edilməsi.

Məhz DT texnologiyasını, 21-ci əsrin təhsil sisteminin prioritetlərini başa düşməmək, tələbələrin nəinki əzbərləməli, həm də ideyaları, faktları, konsepsiyaları, nəzəriyyələri başa düşdüklərini nümayiş etdirmək məcburiyyətində qalacaqları maneədir.

Distant təhsil kurslarının təşkili, maliyyə vəsaitinin mövcudluğu nəzərə alınmaqla həlli asan olan, lakin pedaqoji, mənalı olan bir çox texniki plan problemlərini əhatə edir. Azərbaycanda distant təhsil anlayışı ilk növbədə pedaqoji problemlərə aid edilməlidir. Bununla belə, pedaqoji problemlər qeyri-məhdud imkanların abstrakt məkanında deyil, həm konkret mövcud texniki həllər, həm də distant təhsil texnologiyasının inkişaf perspektivləri nəzərə alınmaqla həll edilməlidir.

Müxtəlif təhsil sistemlərində distant təhsilin təşkili problemin diqqətlə düşünülmüş pedaqoji aspektlərinin inkişaf etdirilməsi ehtiyacını, bu və ya digər təhsil almaq istəyən geniş əhali üçün yalnız məlumat deyil, təhsil mühitinin təşkili istiqamətini, yaşından və sosial statusundan asılı olmayaraq istənilən bölgədə xüsusi bir təhsil kursu yaradılmalıdır. Bir sonra ki fəsildə Azərbaycan Respublikasında distant təhsilin həyata keçirilməsinin normativ və institusional bazası təhlil olunacaq.

2.2. Azərbaycan Respublikasında distant təhsilin həyata keçirilməsinin normativ və institusional bazası

Azərbaycan Respublikasının inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq insana hərtərəfli bilik və bacarıqların verilməsi üçün təhsil sisteminin institusional bazası, infrastrukturu və kadr potensialı inkişaf etdirilməlidir. Ölkədə təhsilin inkişafı əhalinin rifahının yaxşılaşmasına, eləcə də fərdi həyat səviyyəsinin daha yüksək səviyyədə qurulmasına zəmin yaradır.

Son illərdə ölkədə təhsilin inkişaf istiqamətində mühüm addımlar atılıb. Təhsilin normativ hüquqi bazası təkmilləşdirilmiş, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamları əsasında maddi-texniki təminat istiqamətində geniş tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu məqsədlə müxtəlif şəhər və rayonlarda 2500-ə yaxın məktəb binası tikilmiş, mövcud təhsil ocaqlarının əsaslı təmiri uğurla həyata keçirilmişdir. Təhsildə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq forması xeyli genişlənilib.

Qeyd olunanlarla yanaşı, sürətlə modernləşən Azərbaycan Respublikasında insan kapitalının inkişafı və ümumi təhsilin keyfiyyətinin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması ilə bağlı qarşıya qoyulan vəzifələrin həlli istiqamətində yeni addımlar atılmalıdır. Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün təhsili idarəetmə sisteminin yenidən qurulması, bu sahədə kadr potensialının inkişaf etdirilməsi və müəllim peşəsinin nüfuzunun yüksəldilməsi zəruridir.

Məlumdur ki, peşə təhsili tələbənin universitet və ya məktəbdə deyil, iş mühitində ustadından öyrənməsi ilə həyata keçirilirdi. Universitetlərdə keramika kafedraları açılmamışdan əvvəl keramika sənəti nəsildən-nəsillərə ötürülürdü. Bundan başqa, ümumən musiqi sahəsində, ədəbiyyatda usta-tələbə münasibətinə əsaslanan tətbiqə təhsildə də rast gəlinir (Aslan F. 2007: s.36).

Başqa sözlə desək, keçmişdən bu günə tətbiqi təhsil sahə mütəxəssisinin tələbəyə istiqamət verməsi və praktiki olaraq öyrətməsi prinsipinə əsaslanır.

Koqnitiv tələbəlik metodu belə bir prinsipə əsaslanır ki, tələbə əvvəlcə ekspert/müəllimi seyr edərək öyrənir, sonra isə ekspertin getdikcə azalan dəstəyi

ilə tədrisən öz başına bir işi görmə qabiliyyətinə malik olur (Gökdemir M., Daşdağ E. 2021: s.859).

Koqnitiv tələbəlik metodunun özündə 6 addımı var;

1. Model olmaq: müəllim əldə etmək istədiyi bacarığı tələbələrin qarşısında sərgiləyir.

2. Təlim: tələbədən müəllimin nəzarəti altında istədiyi bacarığı nümayiş etdirməsi gözlənilir.

3. Dəstək: tələbə çətinliklə üzləşdikdə müəllim eyhamlar verməklə ona dəstək olur.

4. İfadə: tələbədən proses haqqında öyrəndiklərini ifadə etməsi gözlənilir.

5. Refleksiya: tələbədən öz bacarığını başqalarının bacarıqları ilə müqayisə etməsi gözlənilir.

6. Köçürülmə: tələbənə əldə etmək istədiyi bacarığı təkbaşına yerinə yetirməsi gözlənilir; müəllim kömək etmir (Gürel D. 2016: s.65).

Göstər və yarat metodunda müəllim əvvəlcə nümayiş etdirir və izah edir, sonra isə tələbə məşq edərək öyrənir (Özkan Y. 2013: s.4).

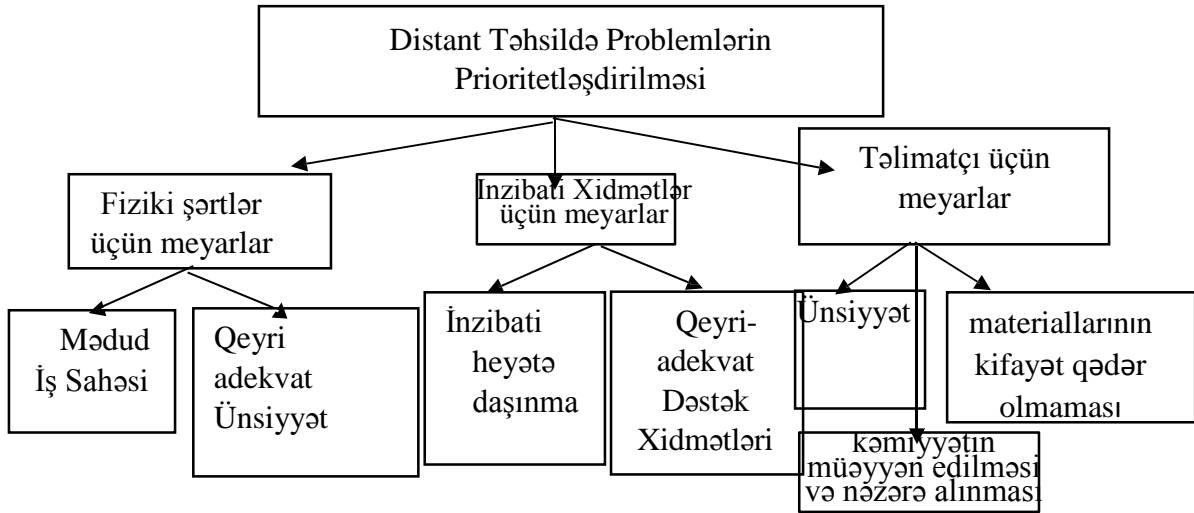
Bir sözlə demək olar ki, tətbiqi təhsil həm keçmişdən bu günə, həm də ibtidai təhsildən universitetə qədər hər mərhələdə istifadə olunur.

Başqa sözlə, təcrübəsi tətbiqi təhsilin bir hissəsidir və tələbələrə iş həyatından əvvəl iş təcrübəsi qazandırmaq məqsədi daşıyır. Bu baxımdan tətbiqi kurslar və təcrübə müraciətləri oxşar məqsədlər üçün həyata keçirilsə də, bir-birindən çox fərqlidir. Bu növ təhsil sistemi distant təhsillə əvəz olunduqda təhsildə bir çox axsamalar müşahidə oluna bilər. Beləki müəllimi izləyərək və ya onun bir başa göstərişləri ilə əl işi sənəti öyrənən şəxs distant təhsil zamanı çətinlik çəkəcəkdir. Emalatxanada işləyən tələbə ev şəraitində ekran qarşısında işlədikdə bir çox fərqli çətinliklərlə üzləşəcəkdir.

Distant Təhsildə Yaşanan Problemlərə dair Meyarlar Qrafik 1-də görüldüyü kimi, 3 meyar və 9 alt meyardan ibarətdir. Buna uyğun olaraq, kriteriyalar fiziki şərait, inzibati xidmətlər və müəllim heyəti ilə bağlı meyarlar kimi müəyyən edilmişdir. Fiziki şəraitlə bağlı alt meyarlar; məhdud iş sahəsi, qeyri-adekvat

ünsiyyət vasitələri və çatışmayan resurslar. İnzibati xidmətlərlə bağlı alt meyarlar; inzibati heyətə daşınma, tələbə işlərinə daşınma və qeyri-adekvat dəstək xidmətləri. Müəllim heyəti ilə bağlı alt meyarlar; ünsiyyət, qeyri-adekvat kurs materialları, ölçmə və qiymətləndirmə.

Qrafik 1: Distant təhsildə problemlərin iyerarxik strukturu

Mənbə: Saaty T.L. 2008: p.122-196.

Müəllimlər informasiya texnologiyalarının düşüncə üzərində təsirli olduğunu və düşüncə prosesini dəstəklədiyini müşahidə etmiş və bildirmişlər. Tələbələr kompüter texnologiyalarının problem həll etmə bacarıqlarının mənimsənilməsinə töhfə verdiyini bildirdilər. Kompüter texnologiyalarından istifadənin digər səbəbi isə özünə inamı və motivasiyanı artırmaqdır. Bir çox fərdi təcrübə və mənbələrdəki istinadlar göstərir ki, kompüter texnologiyaları tələbələrin sinif fəaliyyətlərinə marağını artırır. Bütün tədqiqatlar göstərir ki, kompüter texnologiyaları və audio-vizual alətlər tələbələrin marağını və motivasiyasını artırır. Demək olar ki, texnologiya maraq gətirir, maraq uğur gətirir, uğur özünə inam gətirir. Uğurun texnologiyadan istifadə bacarığı ilə düz mütənəsb olduğunu söyləmək olar (Antalyalı O. 2004: s.16).

İnternetdən istifadə tələbələrə fəal iştirakçı olmağa kömək edir və gələcəklərini planlaşdırmağa kömək edir. Bundan əlavə, internet müəllimlərə və tələbələrə məlumat əldə etmək, istifadə etmək və səmərəli şəkildə sitat gətirmək

bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verir. Elmi tədqiqatlara marağı artırır. İnternet akademiklərin və tələbələrin araşdırma aparmalarını asanlaşdırır.

Distant təhsilin təhsil baxımından ən mühüm üstünlüyü zaman və məkan müstəqilliyidir. Veb əsaslı təhsil verən distant təhsil mərkəzləri bilikləri bütün dünyaya yayır. Tələbələr istədikləri yerdə və istədikləri vaxt kursa keçə, aldıkları e-poçtlara daxil ola bilirlər. Fakültə üzvləri tələbələrlə ünsiyyətə imkan verən və distant təhsili təşviq edən söhbətlər apara bilirlər. Bu üsul məkan və zaman məhdudiyyətlərinə görə təhsil ala bilməyən böyük bir qrup üçün çox əhəmiyyətli bir fürsətdir. Bundan əlavə, distant təhsildə vaxt və məkan məhdudiyyəti olmadığı üçün öyrədilə bilən tələbə tutumu ənənəvi təhsildən qat-qat artıqdır. Ölkəmizin hazırkı formal təhsil potensialı təhsil ehtiyaclarını ödəyə bilmir. Universitetlərə yerləşdirmənin aşağı səviyyəsi bunu əyani şəkildə nümayiş etdirir. Distant təhsil səmərəli istifadə edildikdə həll yolu kimi görünür (Antalyalı O. 2004: s.65).

Ekspertlər gördülər ki, onlayn təhsildə ünsiyyət daha çox iştiraka səbəb olur. Distant təhsil alan tələbələr ənənəvi üsullarla təhsil alanlara nisbətən daha çox məsuliyyət daşıyırlar. Bu tələbələr sinifdə passiv dinləmədikləri üçün onlar da formal təhsildə müəllimləri qədər bir-birlərinə qatılmalı və qarşılıqlı əlaqədə olmalıdırlar.

Tələbələr bir-biri ilə ünsiyyət qurarkən kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etdikdə, təlimatçı və ya kitablar tərəfindən çatdırılan məlumatı qəbul edərkən olduğu kimi passiv deyil, aktiv olurlar. Tələbələr kompüter texnologiyalarından istifadə etdikdə, onlar məlumat almaq və istifadə etmək hüququna malikdirlər. İnternet texnologiyalarından istifadə tələbələrə müəllimin rəhbərlik etdiyi təhsildən daha çox düşünməyə və seçim etməyə imkan verir (Antalyalı O. 2004: s.32).

Texnologiya məktəblərdə yeni bir anlayış olduğundan, tələbələr mövzu ətrafında yarışa, müzakirə edə, bir-birlərinə suallar verə və əməkdaşlıq edə bilirlər. Texnologiyadan istifadə müəllimləri və tələbələri birlikdə istehsal etməyə və işləməyə həvəsləndirərək əməkdaşlıq mühiti yaradır (Aldım Ü. 2013: s.26).

Distant təhsildə müəllimlə tələbə arasında əlaqənin olmaması sosial sahə kurslarında yetərincə müzakirənin aparıla bilməyəcəyi təəssüratı yaradıb. Lakin bu problem interaktiv distant təhsil proqramları ilə aradan qaldırıla bilər. Distant təhsil utancaq tələbələrə internetdə özlərini daha yaxşı ifadə etməyə imkan verə bilər. Beləliklə, müzakirələrdə iştirak daha sıx ola bilər.

Sistem səmərəli işlədiyi təqdirdə distant təhsillə bağlı üstünlüklər etibarlıdır. Effektiv distant təhsil proqramı yaxşı planlaşdırma və tələbə ehtiyaclarının düzgün müəyyən edilməsinə əsaslanır. Uğurlu distant təhsil proqramı yalnız tədris sistemi tərtibatçılarının, idarəçilərinin, professor-müəllim heyətinin, assistentlərin və tələbələrin əməkdaşlığı ilə əldə edilə bilər.

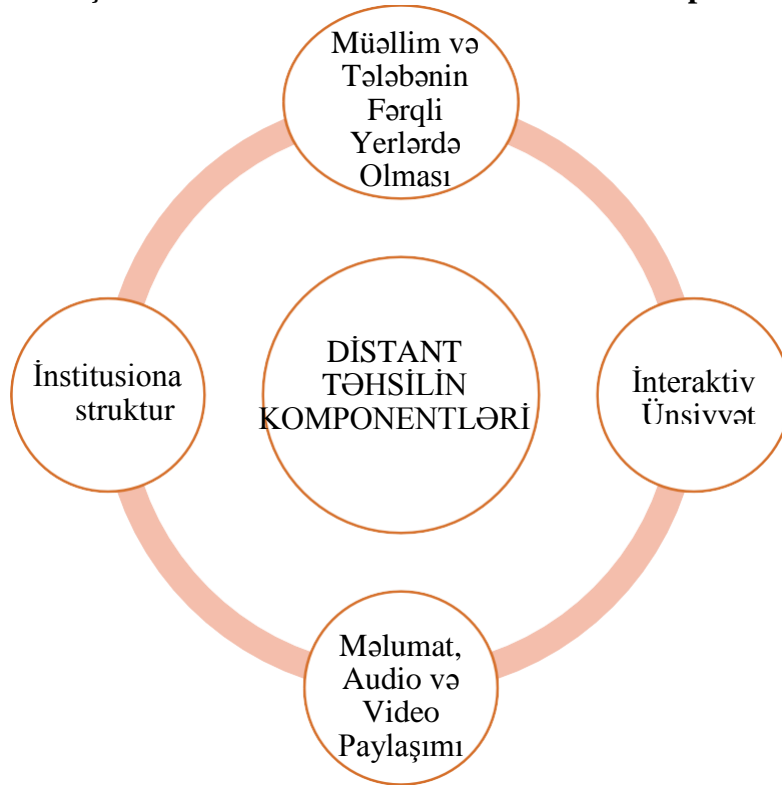
Bununla belə, müəllimlərin və tələbələrin kompüter texnologiyaları haqqında savadlı olması mütləqdir. Əgər bu infrastruktur yoxdursa, distant təhsil təhsil baxımından üstünlük deyil, mənfi cəhət olacaq (Alkan M. 2003: s.58).

Pedaqoqun yeganə məsuliyyəti təkcə öz sahəsi ilə bağlı təlim deyil. Müəllimlər sosial həyatda tələbələrinə nümunə olmaq məcburiyyətindədirlər. Model yarada bilməmək təhsil baxımından distant təhsilin öhdəsindən gələ bilməyəcəyi mühüm problemdir. Tələbə distant təhsillə çox daha yaxşı təhsil ala bilsə belə, onun ictimai həyatda sahib olması lazım olan əsas xüsusiyyətlər formal təhsillə daha təsirli şəkildə köçürülə bilər. Bu cür təhsil verəndə ailədən sonra müəllimlər gəlir. Müəllimin olmaması distant təhsilin bu anda öhdəsindən gələ bilmədiyi problemdir.

Distant təhsili izah edən dörd mühüm komponent var. Bunlardan birincisi distant təhsilin institusional struktura malik olmasıdır ki, bu da onu öz-özünə öyrənmədən fərqləndirən ən mühüm xüsusiyyətdir. İkincisi, müəllimlə tələbənin müxtəlif yerlərdə olmasıdır. Distant təhsildə müəllim və tələbə adətən coğrafi baxımdan fərqli bölgələrdə yerləşirlər. İnteraktiv ünsiyyət, distant təhsilin üçüncü xüsusiyyətidir. Qarşılıqlı əlaqə sinxron (sinxron) və ya asinxron (asinxron) ola bilər. Distant təhsilin sonuncu mühüm komponenti məlumat, audio və video mübadiləsidir. Distant təhsildə tədris materialları kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə etməklə göndərilir (Simonson M. 2006: s.45).

Distant təhsilin sinxron və asinxron konsepsiyası xüsusi distant təhsil texnologiyasını tələb edir - müəyyən biliklər toplusunun müstəqil, lakin idarə olunan mənimsənilməsi prosesində təhsil kontinuumunun subyekti ilə qarşılıqlı əlaqənin üsulları, formaları və vasitələri toplusudur. Tədris texnologiyası müəyyən məzmun əsasında qurulur və onun təqdimatının tələblərinə cavab verməlidir.

Şəkil 3: Distant Təhsili izah edən Dörd Komponent

Mənbə: Simonson M., Smaldino S., Albright M., Zvacek S. 2006: p.45-56.

Distant təhsil dərslərini hazırlayarkən tələbələrin müstəqil işinə, onların kollektiv yaradıcılığına, müxtəlif səviyyələrdə mini-tədqiqatların aparılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Distant təhsilin dünya təcrübəsi göstərir ki, təhsil prosesinin belə təşkili ilə tələbələrin və müəllimlərin fərdi əsasda qarşılıqlı əlaqəsi digər formalara nisbətən daha tez-tez və daha səmərəli baş verir.

Distant təhsilin növləri bir tərəfdən pedaqoji prosesin xüsusiyyətləri ilə, digər tərəfdən isə məktəbin və ya tədris mərkəzinin sərəncamında olan informasiya və telekommunikasiya vasitələri və xidmətlərinin məcmusu ilə müəyyən edilir.

Təcrübə distant təhsildə aşağıdakı dərslər növündən istifadənin məhsuldarlığını göstərir. Bütövlükdə kurs haqqında ümumi məlumat vermək üçün giriş dərsləri verilir. Onu təhsil serverində veb-səhifələr toplusu şəklində təşkil etmək məqsədəuyğundur. Fərdi dərslər-məsləhətləşmə hər bir tələbənin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla müxtəlif formalarda həyata keçirilməlidir. Elektron poçtla uzaqdan keçirilən konfrans uzaqdan yazışmalar çərçivəsində bir problemin müzakirəsi üçün struktur və prosedurun işlənilməsi hazırlanmasını tələb edir. Çat dərsləri real vaxt rejimində həyata keçirilir və aydın qrafik və sual-problemlərin tərtib edilməsi, həmçinin təhlil və gələcəkdə istifadə üçün dərslərin mətnini qeyd etmək imkanı tələb edir. Veb dərslərinin bir çox variantı var: veb-keçidlər əsasında distant dərslər (tədqiq olunan mövzuya dair keçidləri olan xüsusi hazırlanmış səhifələr), həmçinin forum, seminarlar, işgüzar oyunlar və s. formasında konfranslar. Təlimin effektiv forması və nəzarət yaradıcı açıq tapşırıqları olan məsafədən olimpiadadır. Belə bir dərslər e-poçt vasitəsilə və ya veb formalardan istifadə etməklə aparılır (Haverkamp B. 2007: s.265).

Distant təhsil formaları təkcə tələbələr üçün deyil, həm də müəllimlər üçün istifadə olunur və təkcə onların ixtisaslarını artırmaq üçün deyil, distant pedaqoji konfranslar, müsabiqələr mühüm rol oynayır. Yarışlar distant pedaqoji məkanın qurulmasına kömək edir. Onun əsas məqsədi tədris zamanı telekommunikasiya və internetdən istifadə edən istedadlı müəllim və metodistləri üzə çıxarmaq və onlara dəstək olmaqdır.

İnternet “şəbəkə” müəllimlərin rolunu artırır, çünki onların təsir dairəsi adi tədris prosesi ilə müqayisədə yüzlərlə və minlərlə dəfə artır. İstedadlı müəllim təkcə ətrafındakılar üçün maraqlı deyil; onun missiyası daha genişdir - distant texnologiyadan istifadə edərək öyrənmək istəyənlərə kömək etməkdir. Əsrimizdə ən yaxşı müəllimlər çox güman ki, uzaqdan, yəni elektron telekommunikasiyadan istifadə edərək bütün dünya ilə əlaqə qurmağı bacaran və bilənlərdir. Gələcək paraqrafda təhsilin iqtisadiyyatında distant təhsilin səmərəlilişdirici təsir effektinin qiymətləndirməsi təhlil olunacaq.

2.3. Təhsilin iqtisadiyyatında distant təhsilin səmərəliləşdirici təsir effektinin qiymətləndirməsi

Distant təhsildə formal təhsildə olduğu kimi böyük fiziki imkanlara ehtiyac yoxdur. Bütün investisiya layihələrində olduğu kimi, distant təhsil layihəsi üçün də müəyyən büdcə lazımdır. Distant təhsildə təklif olunan xidmətin keyfiyyəti struktura investisiya qoyuluşu ilə birbaşa bağlıdır. Distant təhsil vasitəsilə həyata keçiriləcək təhsil xidməti üçün təhsil müəyyən büdcə ilə maliyyələşdirilməlidir. İqtisadi sistemdə yarana biləcək problemlər sistemin fəaliyyətinə birbaşa təsir edəcək (Uluğ F. 2006: s.69).

Dövlət siyasətinə uyğun olaraq təkcə son beş ildə təhsilə dövlət xərcləri 1,3 dəfə artıb. Eyni zamanda, Azərbaycanda insan kapitalının inkişafı ilə bağlı yeni uzunmüddətli çağırışlar təhsilin maliyyələşdirilməsi sahəsində mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri edir.

BMT-nin 2010-cu il üzrə İnsan İnkişafı Hesabatına əsasən, Azərbaycan 2005-ci illə müqayisədə 34 pillə yüksələrək 169 ölkə arasında 101-ci yerdən 67-ci yerə, “orta insan inkişafı” qrupundan “yüksək insan inkişafı” qrupuna yüksəlib.

Təhsil müəssisələrinin tələbə və məzunlarının hazırlanmasının keyfiyyətinin yüksəldilməsi aktual məsələdir. Ali və ümumi təhsil üzrə dərsləkləri elmi-metodiki baxımdan təkmilləşdirmək lazımdır.

Universitet məzunlarının tərkibi iqtisadiyyatın tələbatını tam ödəmir. Azərbaycan ali məktəblərinin tələbələrinin cəmi 1,2%-i kənd təsərrüfatı ixtisasları qrupunda təhsil alır. 25-34 yaşlı ali təhsilli mütəxəssislərin 67%-i dövlət sektorunda cəmləşib. Özəl sektorda ixtisaslı işçi qüvvəsi yoxdur. Ən çox kadr çatışmazlığı xidmət sektorunda və kənd təsərrüfatında müşahidə olunur.

Azərbaycan Respublikasında əhalinin hər 100 min nəfərinə düşən ali məktəb tələbələrinin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artırılmalıdır. Xüsusilə əhali və regionlar arasında ali təhsil almaq imkanları genişləndirilməlidir.

Tələbələrin distant təhsilə qəbulundan əvvəl yüksək qiymətli investisiyalar edilməlidir. Investisiya təhsildə keyfiyyətin və qarşılıqlı əlaqənin artırılmasına yönəldiyi üçün xərclər daha yüksək səviyyəyə çata bilər. Kompüter

texnologiyalarının təhsilə tətbiqi ilə əsaslı xərclərdə əhəmiyyətli artım müşahidə olunur (Antalyalı O. 2004: s.53).

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin təhsil səviyyəsi digər inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə xeyli aşağıdır. Bu səbəbdən, inkişaf etməmiş və ya inkişaf etməkdə olan ölkələr digər ölkələrlə rəqabət aparmaq üçün ixtisaslı şəxslərə ehtiyac duyurlar. Təhsildə bu açığı distant təhsil proqramları ilə aradan qaldırmaq həm daha qənaətcil, həm də daha çox fərdlərin faydalanması deməkdir.

Distant təhsil xüsusilə ənənəvi təhsildə olduğu kimi təhsilin şərti kimi böyük fiziki imkanlar tələb etmir. Hər bir yeni investisiya layihəsində olduğu kimi distant təhsil üçün ilkin investisiya dəyəri çox yüksəkdir və bu, əhəmiyyətli resurslar və maliyyə tələb edir. Bununla belə, ənənəvi təhsildə olduğu kimi, hər yeni tələbənin həm müəssisə, həm də ölkə iqtisadiyyatı üçün daimi xərcləri ola bilər, halbuki distant təhsildə bu belə deyil. Investisiya yalnız bir dəfə edilir və uzun illər eyni infrastruktur malik daha çox tələbəyə təhsil imkanları təqdim edilə bilər. Distant təhsildə göstərilən xidmətin keyfiyyəti bu işə ayrılan maliyyənin həcmi ilə sıx bağlıdır. Distant təhsil vasitəsilə həyata keçiriləcək təhsil xidmətinin bütün infrastruktur işləri müəyyən iqtisadi struktur çərçivəsində büdcə vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilməlidir. İqtisadi sistemdəki balanssızlıq istər-istəməz sistemin fəaliyyətinə təsir göstərəcəkdir (Uluğ F. 2006: s.89).

Yuxarıda qeyd olunan quraşdırma xərcləri və infrastruktur investisiyalarının müsbət təsirlərindən başqa, distant təhsilin tələbələr, yəni distant təhsillə təhsil almaq istəyən şəxslər üçün bir çox iqtisadi üstünlükləri var. Distant Təhsil tələbələri təhsil xərcləri və şəxsi ehtiyaclar baxımından formal təhsil alan tələbələrə nisbətən daha az büdcə ilə təhsil almaq imkanına malikdirlər. Məsələn, yaşadığı şəhərdən başqa başqa bir şəhərdə təhsil alan bir tələbə, eyni təhsili yaşadığı şəhərdə ala bildiyi halda, nəqliyyat, yaşayış, yemək və içki kimi əsas ehtiyaclarını qarşılamaq üçün ciddi aylıq büdcə ayırmalıdır. Beləliklə, təhsil xərcləri xeyli azalır və bu baxımdan ailəyə əlavə iqtisadi yük yaratmır. Əslində, distant təhsil alan tələbələr təhsil xərcləri baxımından təmin etdikləri iqtisadi

qazanclardan başqa hər hansı bir qurum və ya təşkilatda tam gün işləməyə davam edə bilərlər.

Avropa Birliyində Açıq Distant Təhsilə Doğru Trendlər mövzusunda araşdırmaya əsasən, Avropa Birliyi ölkələrinin, Birliyin dünya iqtisadiyyatında söz sahibi olmasının və rəqabət qabiliyyətini qoruyub saxlamasının, ölkələrin iqtisadi birliyini dam altında saxladığı bildirilir. İttifaqa üzv ölkələrin sosial inteqrasiyası və bu ölkələrin vətəndaşlarının həyat keyfiyyətinin yüksək səviyyədə saxlanması üçün fərdlərin təhsilinə daha çox sərmayə qoyulmasının vacibliyi qeyd edilib. Avropa İttifaqı Komissiyası bu fikirdə həmrəydir ki, Avropada tətbiq oluna bilən açıq distant təhsil formasında tətbiq birliyə üzv ölkələrin mədəni dil, din kimi müxtəlif sahələrdə bilik və bacarıqlarını artırmaq üçün həyata keçirilə bilər (Kartal B. 2000: s.52).

Distant təhsil sisteminin dəyərinin əsasını texnoloji investisiyalar təşkil edir. Distant təhsildə istifadə olunan texnoloji vasitələrin xərc strukturları da birbirindən fərqlidir. Video və veb əsaslı kurslar üçün qiymət fərqlidir. İstifadə olunan texnologiyadan asılı olaraq, qeydiyyatdan keçən tələbələrin sayında dəyişiklik xərc səmərəliliyini dəyişir. Xərclər qiymətləndirilərkən, mütəxəssis işçi qüvvəsinə ehtiyac distant təhsildə vurğulanması lazım olan başqa bir məsələdir. Bu mütəxəssis işçi qüvvəsi kursun məzmununun hazırlanmasından onun tələbəyə çatdırılmasına qədər olan xərclərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

İstehsal vəsaitləri baxımından distant təhsil formal təhsillə müqayisədə daha müxtəlif nəticələr əldə etməyə imkan verir. Eyni girişlərə malik müxtəlif kurslar distant təhsil vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Məsələn, internet vasitəsilə mühazirələrin çatdırılması üçün peyk avadanlığına qoyulan investisiya təkrar-təkrar istifadə edilə bilər. Eyni şəkildə, kurs hazırlandıqdan sonra yeniləmələrdən başqa, istifadə qabiliyyətini artıraraq istifadə edilə bilər (Girginer N. 2002: p.32).

Distant təhsildə vaxt və məkan məhdudluğu yoxdur. Tələbələrin distant təhsilə yazılmaq qabiliyyəti formal təhsildən daha yüksək olduğundan, müəyyən sayda tələbə qəbulu zamanı distant təhsil formal təhsildən daha ucuz başa gələ

bilər. Bu qiymətləndirmə distant təhsil verən qurum baxımından düşünülərək edilə bilər (Kərimov N. 2010: s.145).

Bu dövür ərzində çox sayda özəl müəssisələr distant kurslara, təlimlərə yönəldi ki, iqtisadi cəhətdən distant təhsilin onlarada bir çox fayda dəydi. Beləki, distant təhsil sistemində dərslin (kursun) hazırlanması tam ştatlı təlim proqramının yaradılmasından orta hesabla 1,5-2 dəfə çox vaxt tələb edir. Bu təsir, yeri gəlmişkən, dərslər alanı tez-tez çaşdırır, çünki ona elə gəlir ki, tərtibatçılar distant kursda üz-üzə təlimin bütün aspektlərini nəzərə almamışlar. Bu halda izah etmək vacibdir ki, təlimçi sinifdə vaxtının əhəmiyyətli bir hissəsini işçi heyəti ilə əlaqə saxlamağa, mövzuya maraq yaratmaq və saxlamaq, diqqəti cəlb etmək və iştirakçılardan geri qalan suallara aydınlıq gətirmək üçün sərf edir. Tədbirlərin keçirilməsi üçün xərclərin olmaması səbəbindən qənaət əldə edilir. Məsələn: təlimçinin işi, sinif otaqlarının icarəsi, tədris prosesinin təmin edilməsi kimi.

Distant təhsil kursunun hazırlanmasından əldə edilən qənaətin hesablanması nümunəsi aşağıdakı kimidir. Tam ştatlı təlim qrupunun orta həcmi 20 nəfər, müddəti isə 4 saatdırsa, distant təhsil kursuna 120 nəfər cəlb edilməklə, qənaət təlimçinin iş vaxtının 24 saatını təşkil edir. Qənaət olunan vaxtı kursun hazırlanması xərcləri ilə müqayisə edirik, faydalarını nəzərə alırıq. İcarəyə götürülmüş sinif otaqlarının qənaət edilmiş vaxtını satmaq mümkündürsə, bu, hesablamalarda nəzərə alınmalıdır. Konkret distant təhsil proqramını başa vurmuş işçilərin sayını hesablayarkən, bu proqramın aktual olduğu dövrdə yenidən hazırlanmasını nəzərə almaq lazımdır. Əgər proqram bir il müddətinə qüvvədədirsə və işçilər altı aydan bir trening keçirlərsə, qənaət effekti 120 deyil, 240 iştirakçı əsasında hesablanmalıdır. Təlimlərin bir hissəsini distant təhsil formatına keçirməklə əməliyyat xərcləri, təlimin lazımi materiallarla təmin edilməsi ilə bağlıdır, məsələn: flipchartlar üçün kağız, forma-qələmlər, stikerlər, iş dəftərləri və tədris materialları üçün kağız - bütün bunlar pula başa gəlir və bir təlim üçün lazım olan istehlak materiallarının dəyəri bir neçə yüz AZN arasında dəyişə bilər. Bundan əlavə, təlim avadanlığının yükü azalır və buna uyğun olaraq onun sıradan

çıxma riski də azalır. Həmçinin, qəhvə fasilələri haqqında unutmayaq ki - bu, həm də korporativ təlim sistemlərində möhkəmlənmiş üz-üzə təlimin zəruri hissəsidir.

Distant təhsil sisteminin səmərəli işləməsi və vahid informasiya məkanının formalaşması üçün ümumi standartlara ehtiyac var. İstehlakçılar, tərtibatçılar, təchizatçılar, təhsil prosesinin təşkilatçıları və digər maraqlı tərəflər üçün distant təhsilin üstünlükləri və çatışmazlıqları aşağıdakı şəkildə qruplaşdırıla bilən müxtəlif amillərlə bağlıdır (Gillham B. 2000: s.67).

- iqtisadi (aşağı təlim xərcləri, lakin aparat və proqram təminatı xərcləri tələb olunur);
- sosial (evdən çıxmadan nüfuzlu diplom əldə etmək imkanı, lakin tələbənin yüksək səviyyədə özünü təşkili olmadan bu mümkün deyil);
- təşkilati (təlimlərin monitorinqi prosesi sadələşdirilib, lakin yeni təşkilati strukturun yaradılmasına ehtiyac var);
- məzmun (materialın dəfələrlə təkrarlanması imkanı var, lakin biliklərin bütün sahələri elektron formada təqdim oluna bilməz).

Distant təhsil sistemi çox mürəkkəbdir və bir çox iştirakçıları (təşkilatçılar, tərtibatçılar, müəllimlər, dinləyicilər, maraqlı tərəflər) məhsulları (kurslar, onların inkişafı və təlimin idarə edilməsi sistemləri) və prosesləri (təşkilati, texnoloji, təlim prosesləri) birləşdirir.

Zamana uyğun qiymətləndirilən distant təhsil üçün avadanlıq vazkeçilməzdir.

- Distant təhsil avadanlığı plan çərçivəsində bütün proqramların işlənilib hazırlanması, saxlanması və yayılması məqsədlərinə xidmət etməlidir.
- Avadanlıq distant təhsil üçün istifadə edilməsi planlaşdırılan texnikalara uyğun formalaşdırılmalıdır.
- Distant təhsil planı çərçivəsində istifadə edilən və hazırlanmış bütün avadanlıqlar Layihə Rəhbərliyi tərəfindən təsdiq edilmiş standartlara uyğun olmalıdır.

Yüksək keyfiyyətli distant təhsil xidmətləri informasiya mühitinin inkişafı üçün böyük ilkin xərclər tələb edir. DT yüksək texnologiyalara əsaslanır və nəticədə geniş miqyasda həyata keçirilməsə, eyni zamanda həm yüksək

keyfiyyətli, həm də kifayət qədər səmərəli ola bilməz. Geri ödəmə və mənfəət yalnız tam zamanlı təhsillə müqayisədə daha çox tələbə sayına görə əldə edilir.

Distans təhsilin inkişaf etdirilməsi sistemi həm dövlət büdcəsi, həm də tələbələr üçün, xüsusən də beynəlxalq səviyyəyə keçid zamanı iqtisadi cəhətdən sərfəlidir. Açıq təhsil müəssisələrində “divarlar” olmadığından binaların və yataqxanaların saxlanması xərcləri azalır. İstehsal fəaliyyəti ilə təlimi birləşdirmək bacarığı əhəlinin istehsal fəaliyyətini dayandıra bilməyən və ya kəsmək istəməyən hissəsinin hazırlanmasını iqtisadi cəhətdən mümkün edir.

İntellektual və maliyyə resurslarını geniş surətdə təkrarlanan yüksək keyfiyyətli tədris materialları və proqramlarının yaradılmasına cəmləşdirmək bacarığı təlim keçmişlərin yüksək peşəkarlıq səviyyəsini müəyyən edir ki, bu da hər bir dövlət üçün iqtisadi cəhətdən faydalıdır.

DT təkcə yeni tipli təhsil müəssisələri üçün deyil, həm də ənənəvi universitetlər üçün lazımdır. Birincisi, göstərilən xidmətlərin çeşidini genişləndirmək və onların iqtisadi problemlərini həll etmək üçün. İkincisi, həm bölgələrindən, həm də digər bölgələrdən və hətta ölkələrdən olan digər qeyri-ənənəvi kurs tərtibatçılarının rəqabətinə tab gətirmək üçün.

III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA DİSTANT TƏHSİLİN TƏHSİSALMA KİMİ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

3.1. Distant təhsilin sosial psixoloji təsirlərinin azaldılması

Bütün dünyada təhsilə ehtiyac günü-gündən artır. Bu təhsil ehtiyacını ödəmək üçün ölkələr formal və ya ənənəvi təhsilə alternativ olaraq distant təhsilə üz tuturlar. Xüsusilə çox güclü ünsiyyət imkanları ilə internetin ortaya çıxması bu diqqəti internetə yönəltdi. Dünyanın bir çox universitetləri İnternetə əsaslanan Distant Təhsil sahəsində təhsil verir (Long L., Javidi A. 2001: p.26).

Bu sahədə eksperimental tədqiqatların artması ilə əlaqədar olaraq Distant Təhsilin effektivliyinə dair ədəbiyyat araşdırmaları aparılmağa başlanmışdır. Distant təhsil sahəsində oxşar məqsədlər üçün aparılan elmi araşdırmalar distant təhsili əhatə etdiyi üçün müvafiq araşdırmalar aşağıda paylaşılır.

Morabitonun (1999) “Onlayn Distant Təhsil: Tarixi Perspektiv və Praktik Tətbiqlər” adlı doktorluq tədqiqatı ədəbiyyat araşdırması əsasında onlayn distant təhsil sistemlərinin çərçivəsini müəyyən etmək məqsədi daşıyırdı. Bu məqsədə uyğun olaraq, tədqiqatın birinci hissəsində problemləli vəziyyət müəyyən edilib və bildirilib ki, distant təhsil idarəçiləri, təhsil işçiləri və ictimaiyyət onlayn təhsilin praktikada effektivliyi barədə məlumatlara malik olmalıdır. İkinci hissədə distant təhsilin tarixi prosesləri texnoloji inkişaf kontekstində hərf təhsilindən tutmuş 1990-cı illərdə internetin tətbiqinə və onlayn universitetlərin açılmasına qədər təsvir edilmişdir. Üçüncü fəsildə distant təhsildə planlaşdırma və tənzimləmə ölçüsü müzakirə edilir. Böyüklər üçün təhsildən ali təhsilə qədər internet əsaslı təhsil tətbiqi modellərinin əhəmiyyəti ifadə edilir. Dördüncü fəsildə distant təhsil üzrə müəllimlər üçün istifadə olunan təlim nəzəriyyələri və cari metodlardan bəhs edilir. Beşinci fəsildə tələbələrə və onların təhsil məqsədlərinə diqqət yetirilir. Araşdırmanın nəticələrinə görə, internetə əsaslanan distant təhsilin tarixi prosesdə öz effektivliyini sübut etdiyi və müvafiq metodlardan istifadə edildiyi zaman təhsil və təlimdə səmərəli olacağı vurğulanıb.

Aşağıdakı Cədvəl 1-də distant təhsillə tətbiqi kursların tədrisi zamanı tələbələrin qarşılaşdıqları çətinliklər çərçivəsində əldə edilmiş nəticələr verilmişdir.

Cədvəl 1: Qarşılaşılan Çətinliklər Mövzusunda Alınan Kodlar

Mövzu	Kateqoriya	Problemlər
Qarşılaşan çətinliklər	Texniki çətinliklər	kamera bucağını tənzimləmə məşğuliyəti
		Kompüter
		İnternet bağlantısı
		Fərqli səs tonu
		Alət çalarkən sinxronizasiya problemi
		Səsdə qırıntılar
		Səsin kəsilməsi
		İnternetin kəsilməsi
		Bağlantı problemləri
	Şəxsi çətinliklər	Tətbiqdə problemlərin yaranması
		Üz-üzə olmamaq
		İncəsənət sahəli dərslərdə mövqe yetərsizliyi
		Laboratoriyada təcrübə apara bilməmək
		Tibbi dərslərdə xəstə ilə əlaqə qura bilməmək
		Sınıf ab-havası hiss olunmadığı üçün dərslə əlaqənin kəsilməsi
		İnternetdə sual verməkdən çəkinmək
		İnternetdə musiqidə duyğuları çatdırma bilməmək
		Müəllimlə göz təması və üz-üzə əlaqə qura bilməmək
Universitet infrastrukturundan yaranan çətinliklər	İstifadə olunan distant təhsil sisteminin texniki problemlər	

Mənbə: Bontempi E. 2003.

Bontempi (2003) “Motivasiya və Distant Təhsil: İndiyə qədər Bildiklərimiz” adlı araşdırmasında distant təhsildə motivasiya problemini müzakirə etmiş və bu mövzuda araşdırmaları toplamış və nəticələrini öz tədqiqatında müzakirə etmişdir. Tələbə motivasiyasında təsirli olduğu düşünülməyən amillər; tələbələrin demoqrafik

xüsusiyyətləri (yaş, cins, məşğuliyyət), iş şəraiti (peşə, sosial mövqe), interfeys dizaynı (rəngdən istifadə, istifadənin asanlıığı, vaxtında). Araşdırmanın nəticələrinə görə (Bontempi E. 2003: s.32):

- Distant təhsil alan tələbələr üçün motivasiya problemi üstünlük təşkil edir.
- Distant təhsil üzrə tələbələrin təhsili boyu; coğrafi məsafə, müəllimdən uzaqlıq və diqqət problemi.
- Gender dəyişkənliyi distant təhsil alan tələbələrin proqramlara motivasiyasında təsirlidir. Qadın tələbələrin motivasiyası onların sosial məsuliyyətlərini aşması və elektron tədris mühitlərinə uyğunluqlarının zəif olması səbəbindən kişi tələbələrdən daha aşağıdır.
- Distant təhsil alan tələbələri həvəsləndirmək məqsədilə internet əsaslı təhsil alan tələbələrə klassik təhsildə tələbələrə təqdim olunur, kitabxana, texniki və maliyyə yardımı, fərdi dərslər və akademik məsləhətlər kimi dəstək vermək lazımdır.

Distant təhsildə tətbiq olunan kurslar formal təhsildə olduğu kimi yalnız müəllimin nəzarəti və rəhbərliyi altında hazırlana bilməz. Ona görə də həm qrafik dizayneri, həm proqramçı, həm də həmin kursun təlimatçısı birlikdə işləməlidir. Bu, ilk dəfə kurs hazırlayarkən bir dezavantaj kimi görünsə də, sonrakı illərdə yenidən hazırlanmasına ehtiyac olmadığı üçün yalnız bir neçə yeniləmə ilə yenidən tətbiq oluna bilər.

Distant təhsil tətbiqlərinin çatışmazlıqlarına gəldikdə, aşağıdakı maddələr sadalanır (Odabaş H. 2004: s.56):

- Öyrənmə mühitlərində vacib sayılan üz-üzə qarşılıqlı əlaqə mühitlərinin və imkanların yoxa çıxması,
- Tədris prosesində qarşıya çıxan öyrənmə çətinlikləri dərhal həll edilə bilməz və bu vəziyyətdən sonra yarana biləcək problemlər,
- Dərhal kömək ala bilməmək və problemi həll edə bilməməkdən qaynaqlanan davranışların inkişafı,
- Öz başına işləmək vərdişi olmayan və bu qabiliyyəti inkişaf etdirməmiş fərdlər üçün planlaşdırma çətinliyi,

- İşləyən şəxslərin özlərinə ayıracaqları vaxtda oxumaq öhdəliyi;
- Laboratoriyalar və seminarlar kimi tətbiq yönümlü mövzuların idarə edilməsində məhdudiyyətlər,
- Tələbə sayının çox olması səbəbindən ünsiyyətdə məhdudiyyətlər,
- Rəsmi təhsil müəssisələrindəki nümunələrə bənzər sosial qarşılıqlı əlaqənin daxil edilə bilməməsi.
- İşçilərin istirahət və əyləncə kimi sosial ehtiyacları üçün sərf etdikləri vaxtın azaldılması.
- Kompüter və kommunikasiya texnologiyalarından asılılıq.
- Kompüter biliyi tələb olunması.
- Fərdi öyrənmə verdiyi olmayan tələbələrə lazımi qədər yardım göstərilməməsi.

Aşağıdakı Cədvəl 2-də distant təhsillə tədris olunan tətbiqi kurslara qarşı tələbələrin motivasiya səviyyələrinin mövzusunda kateqoriyası təqdim olunur.

Cədvəl 2: Tələbə Motivasiyası Mövzusu ilə bağlı əldə edilmiş nəticələr

Mövzu	Kateqoriya	Problemlər
Motivasiya	Dərslərin səmərəliliyinin azalması səbəbindən motivasiyanın itirilməsi	Dərsdə və mövzularda yavaş-yavaş irəliləmək
		üz-üzə olmamaq
		Müəllimlə ünsiyyət qurmaqda çətinlik çəkmək
		Laboratoriyada təcrübə apara bilməmək
		Xəstə ilə təmas qura bilməmək
		Sınıf atmosferinin olmaması
		dərslərin monotonluğu
	Qeyri-real obyektlərlə məşq etməyə çalışmaq	
	Distant dərslərə verilən az say nəticəsində motivasiyanın itirilməsi	daha az say göstərmək

Mənbə: Long L.W., Javidi A. 2001.

Cədvəl 2-dən göründüyü kimi, tələbələrin distant təhsillə tədris olunan tətbiqi fənlərə həvəsi daha çox kurslardan səmərəlilik əldə edə bilmədiyini üçün aşağı düşüb. Dərslərin səmərəliliyinin azalmasına səbəb kimi müəllimlə üzbəüz ünsiyyət qura bilməməsi və tələbələrin tətbiqi özlərinin həyata keçirə bilməmələri olduğu anlaşılırdı.

Distant təhsilin müsbət tərəfləri olaraq aşağıdakıları qeyd etmək olar (Frank M. 2003: p.57):

Cədvəl 3: Üstünlüklü Vəziyyətlər Mövzusunda Alınan Kodlar

Mövzu	Kodlar
Müsbət Cəhətlər	videosu çəkildiyi üçün səhvi düzəltmək şansı
	Məktəbə gedərkən ağır əşyalar daşımaq məcburiyyətində qalmamaq (alətlər, kitablar kimi)
	Həm məktəbə gedib-gələrkən, həm də dərslər arası boş vaxta qənaət etmək.
	Daha çox müxtəlif resurslardan istifadə etmək imkanı (onlayn resurslardan istifadə)
	ev rahatlığında olmaq
	Müəllimlər öyrətməyə daha həvəsli olmağı
	İçəqapalı tələbələrin özlərini daha rahat hiss etməyi
	Daha sonra mühazirələrə yenidən baxmaq imkanı
	Materialı köçürmək əvəzinə ekranda oxuya bilmək

Mənbə: Long L.W., Javidi A. 2001.

Təhsil davamlılıq tələb edən bir inkişaf prosesidir və xüsusən də biliklərin dəyişmə sürətinin çox böyük sürət qazandığını nəzərə aldıqda distant təhsilin nə üçün lazım olduğunu daha aydın şəkildə ortaya çıxarmaq mümkün olacaq. Müasir informasiya əsrində düzgün məlumatın etibarlılıq müddəti aylarla uzanır.

Belə informasiya axınının olduğu bir dövrdə təhsili bir sıra sosial-iqtisadi səbəblərlə məhdudlaşdırmaq mümkün deyil. Distant təhsil ənənəvi (formal) təhsilin məhdudiyyətlərindən kənarında bir çox üstünlüklər verir.

Bu üstünlükləri müəyyən başlıqlar altında toplasaq, bunları aşağıdakı kimi sadalaya bilərik (Aytekin Ç. 2004: s.17).

- Məkan və vaxt çevikliyi (istənilən yerdə və vaxtda təlim almaq imkanı),
- Fərqli öyrənmə səviyyələrində və yaşlarda fərdi fərqlərə uyğun təhsil imkanlarının təmin edilməsi,
- bərabər imkanların təmin edilməsi (fiziki qüsurlular),
- İşləmək məcburiyyətində olduğu üçün təhsil ala bilməyənlərə verilən imkanlar,
- Çap, dəftərxana və bürokratik xərcləri azaltmaqla xərclərin azaldılması,
- Tələbəyə dərsi istədiyi qədər təkrarlamaq imkanının təmin edilməsi;
- Nəqliyyat və yaşayış xərclərinin aradan qaldırılması,
- Dərhal rəy almaq,
- Müxtəlif kurs materialları (multimediana dəstəkləyən kurs məzmunu sayəsində audio-vizual virtual kurs kitabları ilə),
- Məlumatların asanlıqla, effektiv və tez yenilənməsi,
- Nəzarət edilə bilən verilənlər bazasının yaradılması,
- Təlimatçı ilə tələbələr arasında və ya tələbələrlə tələbələr arasında çox yönlü ünsiyyətin təmin edilməsi;
- Ənənəvi (formal) sinif mühitində sual verə bilməyən və ya qrupda iştirak etmək qabiliyyətinə çata bilməyən namizədlər elektron mühitdə özünə inam qazanır,
- Müxtəlif regionlarda mühazirəçilər və ya ekspertlər arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq nəticəsində səmərəli təhsil dəstəyinin göstərilməsi.
- Təlim performansının qiymətləndirilməsi və hesabatı (təlimin keçirildiyi mühitin hər bir detalını saxlamaq)
- Simulyasiyalarla real təhsil mühiti və materialları təmin etmək imkanı,
- Müxtəlif öyrənmə üsullarını (komanda işi ilə birgə öyrənmə, problem və layihə əsaslı öyrənmə) ehtiva edir.

- Tələbələr internet vasitəsilə birtərəfli və ya ikitərəfli ünsiyyət quraraq kursun məzmunu ilə bağlı düşüncələrini və problemlərini tez həll etmək imkanı əldə edirlər,

- Tək bir təlim mərkəzindən bütün dünyaya məlumat göndərilə bilər.

- Şəxsləri informasiya savadlılığı ilə təmin etmək.

Ənənəvi təhsillə bağlı imkanlar dedikdə ilk ağıla gələn qeyri-kafilik cümləsidir. Qeyri-adekvatlıq vasitələri, təhsil müəssisələrinin, müəllimlərin, sinif otaqlarının, laboratoriyaların kifayət qədər olmaması kimi onlarla misal çəkmək olar. Bundan əlavə, fərdlər təhsil almaq istəsələr də, iş, ailə, fiziki qüsurlar, ənənəvi təhsildə təhsil alanlara nisbətən orta yaşın daha yüksək olması, regional faktorlar və ən əsası məsafə kimi bir çox səbəblərdən təhsil xidmətlərindən məhrumdurlar. Bu gün təhsilə tələbat eksponent olaraq artsa da, ənənəvi təhsil-təlim resursları bu artımla paralel olaraq artım göstərə bilmir (Çelik K. 2008: s.37).

Formal təhsil (ənənəvi sinif təhsili) tələbələrə kampus tərəfindən təmin edilən icma məlumatlılığını formalaşdırmağa kömək edir. Bu şəkildə nəzərə alındıqda distant təhsil tətbiqlərində sosial kampus imkanının olmaması, ətraf mühit faktorları baxımından digər tələbələrlə üz-üzə ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqədən məhrum olma vəziyyəti ortaya çıxır. Bu səbəbdən distant təhsil məktəblilər və bakalavr tələbələri ilə müqayisədə digər insanlarla daha az ünsiyyətə ehtiyacı olan magistr və doktorantura tələbələri üçün daha uyğun olduğunu söyləyə bilərik (Tolun S. 2003: s.65).

Distant təhsilə maraq günü-gündən artır və bu, formal (ənənəvi) təhsilə ciddi alternativdir. Universitetlərdə və akademik mühitlərdə böyük diqqət görsə də, internet əsaslı tədrisə hələ də şübhələr var. Gələcək paraqrafda Distant təhsilin qanunvericik bazasının təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər verilmişdir.

3.2. Distant təhsilin qanunvericik bazasının təkmilləşdirilməsi

Təhsil siyasətləri bir ölkənin təhsil sisteminin gələcəkdə necə formalaşacağını və bu ölkədə təhsillə bağlı nə edilməli olduğunu müəyyən etmək üçün vacibdir. Distant təhsilin həyata keçirilməsi üçün vahid texniki şəraitin, ucqar mühitdə tələbələrin və müəllimlərin sağlamlığını tənzimləyən vahid standartların yaradılması üçün distant təhsil sisteminin təşkili və inkişafını tənzimləyən hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi zəruridir.

Bütün dünyanı təsir altına alan Covid-19 pandemiyası zamanı, üz-üzə təhsilin neqativlərə yol açma bilməsi ilə əlaqədar olaraq distant təhsil prosesinə start verilib. Effektiv və keyfiyyətli təhsil prosesini hədəfləyən distant təhsildə tələbələr müxtəlif problemlərlə üzləşirlər.

Fiziki şəraitin alt meyarları araşdırıldığında ən mühüm problem məhdud iş mühiti idi. Tələbələrin səmərəli təhsil xidməti ala bilmələri üçün iş mühiti təhsil fəaliyyətlərinə uyğun təşkil edilməlidir. Distant təhsil prosesində tələbələrə təqdim olunan tədris materialları keyfiyyətli olsa da, tələbənin bu materiallarla tanış ola biləcəyi fiziki mühit mövcud deyilsə, tələbələrin öyrənmə prosesi dayandırılacaq. İşıqlandırma və isitmə kimi fiziki elementlərdən uzaq şəxsi iş mühitinin olmaması tələbələrin diqqətini cəmləməkdə problem yaşamasına səbəb ola bilər. Distant təhsil prosesində yaşanan ikinci mühüm problem ünsiyyət vasitələrinin qeyri-kafi olmasıdır. Tələbələrin əksəriyyətinin kompüter, internet, ağıllı telefon kimi ünsiyyət vasitələri yoxdur. Distant təhsilin davam etdirilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edən bu ünsiyyət vasitələrinə malik olmayan tələbələr onlara təklif olunan tədris materiallarından məhrum olurlar.

Distant təhsil prosesi hər aspektdə dəyərləndirilməli olan bir məsələdir. Distant təhsili davam etdirə bilən infrastruktur xidmətləri və təlimçinin əlində təlim fəaliyyətini həyata keçirə biləcək hər cür avadanlıqların olması bu prosesin effektiv şəkildə həyata keçirilməsi üçün kifayət etmir. Tələbələrin bu prosesdə qarşılaşa biləcəkləri problem və maneələri müəyyən edib aradan qaldırmaq və ya minimuma endirmək effektiv təlim prosesi üçün faydalı olacaq.

Bir çox pedaqoqlar distant təhsil alanların, eləcə də üz-üzə öyrənənlərin nə dərəcədə öyrəndiklərini təhlil ediblər. Tədqiqatın nəticələri göstərmişdir ki, düzgün metod və texnologiyadan istifadə olunduqca, tələbələr arasında ünsiyyət təmin olunduqca və müəllimdən tələbəyə istiqamətləndikcə distant təhsil də üzbəüz təhsil qədər uğurlu olur.

Bu növ təlimin faydalarını aşağıdakı kimi göstərmək olar (Johnson S. 2008: p.238):

- Standartlaşdırma; təhsilin standartlaşdırılmasını təmin edir.
- Vaxt; təlim bölmələrində sərf olunan vaxtı azaldır.
- Xərc; təlim xərclərini və təlim üçün xərclənən səyahət xərclərini azaldır.
- Rahatlıq; Təlimin nə vaxt və lazım olduğu yerdə verilə biləcəyini təmin edir.
- Çox yönlülük; Bu, xüsusi tapşırıq üçün xüsusi təliminatin təyin edilməsinə imkan verir.
- Təlim və real həyat tətbiqləri arasında vaxt fərqi azaldır.
- Çeviklik; Gözlənilməz vəziyyətlərdə ehtiyaca uyğun olaraq məşq edir.
- Ünsiyyət; Tələbələr öz rəylərini asanlıqla bildirirlər. Əlaqə forum və ya söhbət mühiti vasitəsilə daha asan verilə bilər.
- Qarşılıqlı əlaqə; Müəllim, tələbə və öyrənənlər arasında qarşılıqlı əlaqə mətn və qrafik ünsiyyət kimi müxtəlif tədris üsulları vasitəsilə təmin edilir.
- Bərabərlik; Bütün əlillər və qeyri-sağlam insanlar təhsil ala bildiyi üçün insanlar arasında bərabərlik təmin edilir. Kənd yerlərində yerləşən məktəblərin də bu imkanlardan yararlanmaq imkanı var.

Distant təhsildən ən çox yararlananlar:

- İşləmək məcburiyyətində qaldığı üçün ali təhsil ala bilməyənlər,
- Müasir üsul və vasitələrlə dəstəklənən təhsil imkanlarından yararlanmaq istəyənlər,
- Regional ekspertlərlə kifayətlənmək əvəzinə müxtəlif yerlərdə ekspertlərdən faydalanmaq istəyənlər,
- Fərdi fərqlərin öyrənməyə mane olmadığını deyənlər,
- Fiziki qüsurlarına görə ali məktəblərə gedə bilməyənlər;

- Başqa səbəbdən ali təhsil ala bilməyənlər. (Ailə, öhdəlik, məsuliyyət və s.)

Bu kateqoriyaya mənsub şəxslərin distant təhsilə üstünlük verib və ondan faydalandıqlarını nəzərə alaraq ölkədə yalnız xüsusi karantin rejimlərində və ya buna bənzər situasiyalarda deyil, distant təhsilə məcburi ehtiyac olmadığı dövürlərdə də yuxarıdakı kateqoriya insanlara rahatlıq və təhsil imkanı vermək üçün distant təhsili tətbiq etmək gərəklidir.

Əgər distant təhsil ölkəmizdə daim tətbiq edilərsə aşağıdakı qanunvericiliklərin tətbiqi təklif olunmaqdadır.

a) Təhsil və təlimin bütün səviyyələri üzrə milli siyasət və strategiyaların müəyyən edilməsi, həyata keçirilməsi, monitorinqi və həyata keçirilməsinə nəzarət etmək və onları yeni xidmət modellərinə uyğun olaraq təkmilləşdirməklə inkişaf etdirmək.

b) Təhsil sistemini innovativ, dinamik, iqtisadi və sosial inkişafın tələblərinə uyğun olaraq müasir texnika və modellər işığında layihələndirmək və inkişaf etdirmək.

c) Təhsilə çıxışı asanlaşdıran siyasət və strategiyaların işlənilib hazırlanması, həyata keçirilməsi, monitorinqi və icrasını əlaqələndirmək və hər bir vətəndaşın təhsil imkanlarından bərabər şəkildə faydalanmasını təmin etmək.

d) Əlillərin və cəmiyyətin təhsilə, xüsusi diqqətə ehtiyacı olan digər təbəqələrinin iştirakını genişləndirəcək distant təhsil sistemində siyasət və strategiyaların işlənilib hazırlanmasının və həyata keçirilməsinin əlaqələndirilməsi.

f) Ali təhsil müəssisələrindən başqa təhsil və təlim müəssisələrində distant təhsilin tətbiqinə icazə vermək və onlara nəzarət etmək.

g) Ali təhsildən başqa, başqa qurum və təşkilatlar tərəfindən açılan formal və qeyri-formal təhsil və təlim müəssisələrinin ekvivalentlik dərəcələrini müəyyən etmək, onların proqram və əsasnamələrini hazırlamaq.

3.3. Distant təhsilin beynəlxalq təcrübədə istifadə olunma istiqamətləri

Tarixi proses araşdırıldıqda cəmiyyətlərin keçmişdən bu günə qədər dəyişməsi və inkişafı üçün ən mühüm dəyər olan biliklər sosial və iqtisadi həyatın mühüm mənbələrindən biridir. İbtidai icma cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə qədər gedən prosesdə informasiya toplanmış və cəmiyyətlərin tərəqqisinə təsir göstərmişdir. İnforsasiyaya çıxışın daha asan olduğu, texnoloji inkişafın sürətlə artdığı, şəxsiyyətlərarası əlaqələrin artdığı, sərhədlərin yoxa çıxdığı müasir dünya özü ilə “inforsasiya cəmiyyəti” anlayışını da gətirib.

Yaşadığımız inforsasiya əsrində insanların ən mühüm ehtiyacı ən asan və sürətli şəkildə doğru məlumatlara çatmaqdır. Zamandan ən səmərəli şəkildə istifadə edərək məlumatların paylaşılması və yayılması zərurəti bütün sahələrdə texnoloji imkanlardan istifadə və inkişaf zərurətini yaratmışdır. Bu gün inforsasiya və kommunikasiya texnologiyalarının davamlı inkişafı həyata uyğunlaşdırılıb və bu ehtiyaca cavab verəcək keyfiyyətə çatıb.

Həyatımızın hər sahəsində varlığını hiss etdirən bu dinamik dəyişikliyə ayaq uydurmaq və inkişaf etmiş dünya ölkələri sırasında olmaq ehtiyacını qarşılamaq üçün ən vacib amil təhsildir. İnkişafı hədəfləyən cəmiyyətlər təhsil sistemlərini yaşın tələb etdiyi kimi yeniləməli və ömür boyu öyrənmə ehtiyacını nəzərə alaraq təhsilin keyfiyyətini planlaşdırmalıdır. Texnologiya təhsildə ənənəvi nümunələrdən kənara çıxan və ibtidai təhsildən ali təhsilə qədər davam edən və ömür boyu öyrənmə dövrünü əhatə edən təhsil və təlim proseslərinə mühüm töhfə vermişdir. Texnologiyanın təhsil sistemində daxil edilməsi ilə inkişaf edən texnologiyaların hər biri təhsil mühitlərində öz yerini tutmuş, öyrənmə və tədris proseslərini asanlaşdırmışdır. Bu kontekstdə texnologiya təhsilin ayrılmaz hissəsinə çevrilib.

Yeni Dünya ölkələri tələb olunan ixtisaslara malik şəxsləri yetişdirmək və işə götürmək məqsədi daşıyır. Bunun üçün insanların ehtiyaclarına uyğun maksimum səviyyədə yetişdirilməsi ən əsas elementdir. Ümumdünya tərəqqi təhsil almaq imkanı ilə yetişən fərdlərin töhfələri ilə davam edəcək və hər bir fərd yaşadığı dünyaya faydalı olacaq. Müəyyən vəzifələrə görə işləmək məcburiyyətində qalan

şəxslərə, xüsusi vəziyyətlərinə görə səyahət etməkdə çətinlik çəkəcək və ya yaşayış yerini dəyişə bilməyən şəxslərə və ya rəsmi təhsil müəssisələrinə gedə bilməyən əlilliyi olan şəxslərə distant təhsil imkanları təqdim edilməli, və biz onların cəmiyyətə inteqrasiyasını və özlərini təkmilləşdirmələrini təmin etməliyik. Maraqlanan sahədə təhsil alaraq məlumat əldə etmək istəyən hər bir şəxsə imkan bərabərliyinə uyğun olaraq distant təhsil imkanı verilməlidir. Distant təhsilin üstünlükləri zaman keçdikcə onun zəruriliyini və əhəmiyyətini daha yaxşı başa düşməyi təmin edir (Lipshitz R. 2000: p.345).

DT öyrənənlərə təhsil imkanları təmin etmək məqsədi ilə yaradılan və inkişaf etdirilən zaman-məkan müstəqilliyində müəllim və tələbə arasında qurulan dialektik əlaqəni vurğulayan təhsil sistemidir. Tələbələrin öyrənmə ehtiyaclarının qarşılınması istənilən effektiv distant təhsil proqramının təməli və onların xas söylərinin sınaqdan keçirildiyi etalondur. Tələbələrin distant təhsilə baxışları və distant təhsillə kursların keçirilməsi prosesinə reaksiyaları fərqlidir. Bəzi tələbələr distant təhsilin tədrisinə asanlıqla uyğunlaşa bilsələr də, bəzi tələbələr bu mühitin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşa bilmirlər. Distant təhsildə müəllimlərin tələbələrlə fiziki yaxınlığı ənənəvi təhsilə nisbətən daha az olacağından, tələbə mərkəzli təhsilə alışmayan tələbələr bu vəziyyətdən mənfi təsirlənəcəklər.

Tələbələrin distant təhsillə bağlı fikirlərinin müəyyən edilməsi və onların distant təhsilə hazır olub-olmamasının araşdırılması ilə əldə edilən nəticələr distant təhsillə veriləcək kursun məzmunu tərtib edilərkən nəzərə alınmalıdır və beləliklə, tədris prosesi təhsilin distant təhsilə uyğun olaraq həyata keçirilə bilər. Bu baxımdan, distant təhsil dərsləri hazırlanarkən tələbələrin distant təhsillə bağlı fikirlərinin nəzərə alınması, aparılacaq araşdırma ilə tədris fəaliyyətinin tələbə mərkəzli olması prosesinə də töhfə verəcəyi düşünülür. Bu baxımdan ali təhsil müəssisələrində tələbələrin distant təhsillə bağlı fikirlərini və distant təhsilə nə dərəcədə hazır olduqlarını üzə çıxarmaq məqsədilə araşdırma aparılıb (Barak M. 2016: p.49).

Bir qayda olaraq, distant təhsildə tələbələrin daim sinifdə olması tələb olunmur. Bu dərslərə qatılmaq tələb olunmur, lakin adətən tələbələrdə praktiki bacarıqların inkişafı üçün son dərəcə faydalıdır. Qısa (bir-iki günlük) səyahət

məktəblərindən də istifadə olunur ki, bu da tələbələrə həftə sonları qrup işi üçün toplaşmaq imkanı verir.

Distant təhsildə təhsil məlumatlarının çatdırılmasının müxtəlif üsullarından istifadə edilə bilər. İstifadə olunan texnologiyaların bir neçə nəslə artıq dəyişib - ənənəvi çap nəşrlərindən tutmuş ən müasir kompüter texnologiyalarına (radio, televiziya, audio/video yayımlar, audio/video konfranslar, E-Learning/online Learning, İnternet konfransları, İnternet yayımları).

Lakin indiyədək bir çox hallarda texnoloji yeniliklərin yaranmasına baxmayaraq, daha sadə üsullara üstünlük verilir. Məsələn, Hindistanda əhəlinin əksəriyyəti üçün əlçatan olması və əlavə infrastruktura ehtiyac olmaması səbəbindən distant təhsil üçün radiodan istifadə çox populyardır ki, bu da öyrənməyi həqiqətən açıq və ümumi əhali üçün əlçatan edir.

Bir çox iri şirkətlər (Wim Bil Dan, Ingosstrakh...) öz strukturlarında öyrənmə materiallarından istifadə etməklə öz kadrlarının hazırlanmasını standartlaşdırmaq, xərcləri azaltmaq və keyfiyyətini artırmaq məqsədilə distant təhsil mərkəzləri yaradırlar.

Microsoft öz işçilərini, istifadəçilərini və ya məhsullarının alıcılarını, proqram tərtibatçılarını öyrətmək üçün böyük bir öyrənmə portalı yaratmışdır. Bununla belə, bəzi kurslar pulsuz verilir və ya satın alınmış proqram təminatı ilə birlikdə verilir.

Distant təhsil sistemi tədris prosesinin iştirakçıları (idarə, müəllimlər və tələbələr) ətrafında ən yaradıcı və məntiqli informasiya mühiti yaratmalı, tədris prosesinin məzmununu təşkil edən tədris, metodiki və inzibati məlumatların sürətli və yaxşı strukturlaşdırılmış mübadiləsi üçün əlverişli olmalıdır.

Distant təhsil müxtəlif informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edir (əksər hallarda müxtəlif texnologiyaların kombinasiyası). Müasir distant təhsil texnologiyaları təhsil sisteminin idarə edilməsi prosesini tənzimləyir, məlumat və şəxsiyyətlərarası ünsiyyət əldə etmək üçün internetdən vərdişlə istifadə edən şəxs üçün əlverişli olan ixtisaslaşdırılmış informasiya mühitinin

formalaşdırılması yolu ilə biliklərin mənimsənilməsini optimallaşdırır (Creswell J. 2007: p.86).

İnternet texnologiyaları dedikdə, tələbələrin təhsil informasiya ehtiyatlarına çıxışını təmin etmək və təhsilin həyata keçirilməsi və idarə edilməsi üçün metodik, təşkilati, texniki və proqram vasitələrinin kompleksini formalaşdırmaq üçün qlobal və yerli kompüter şəbəkələrinin istifadəsinə əsaslanan distant təhsil texnologiyası başa düşülür. Məhz internet texnologiyalarından istifadə distant təhsilin potensialını tam reallaşdırmağa imkan verir.

Distant təhsil sisteminə internet texnologiyalarını tətbiq edərkən bu prosesin həyata keçirilməsi üçün iki istiqaməti ayırmaq lazımdır:

1. Təhsil müəssisəsi tərəfindən həyata keçirilən tədris prosesinin idarə edilməsi;
2. İxtisaslaşdırılmış xidmət - provayder tərəfindən həyata keçirilən informasiya sisteminin fəaliyyətinin texnoloji təminatı.

Distant təhsil tətbiqlərini təşviq edən tələbləri aşağıdakı kimi sadalaya bilərik; Fərdlərin fərqli təhsil ehtiyacları olduğu və mövcud təhsil sisteminin onları qarşılaya bilmədiyi hallarda yeni imkanlar inkişaf etdirərək fərdi və müstəqil öyrənmə və kütləvi təhsilin təmin edilməsi, ənənəvi təhsil təcrübələrindəki problemlərin aradan qaldırılması üçün yeni variantların yaradılması, fərdlər üçün təhsil imkanlarını təmin edən yeni modellərin yaradılması.

Distant təhsil, tələbə və müəllimin bir-birindən fiziki cəhətdən uzaq olduğu bir təhsil forması olma xüsusiyyəti ilə istənilən yaşda, məkanda və zamanda, istənilən sürətlə öyrənmək imkanı verir və bu səbəblə distant təhsilin ölkəmizdə tətbiq olunarsa təhsil almaq imkanı olmayan və ya yaşı çox olduğu üçün özündən yaşca çox kiçik tələbələrin arasında dərs almaq istəyən şəxslər üçün çox əlverişli olar.

Distant təhsildə ünsiyyətin üç elementi var: öyrənən, müəllim və ünsiyyət üsulu. Ünsiyyət metodu tələbə ilə müəllim arasındakı əlaqədir (Moore M. 2005: p.65).

Kütləvi informasiya vasitələri fərdlərin şəxsiyyətinin inkişafına da təsir göstərir. Bu alətlər vasitəsilə cəmiyyətə təqdim edilən mənfi xarakterlər bir çox

insanın bu insanlarla eyniləşməsinə və mənfi şəxsiyyətə yiyələnməsinə səbəb ola bilər. O, həm də insanları hərəkətsiz və passiv etməklə reallıqdan yayındıra bilər. Deyilənə görə, insanları ətraflarından təcrid etməklə, onların qabiliyyətlərini kütləşdirir və ictimai münasibətləri zəiflədir (Tezcan M. 2005: s.36).

Distant təhsilin mərkəzində olan kütləvi informasiya vasitələri tələbələrin şəxsiyyətinin inkişafına mənfi təsir göstərə bilər. Əsasən distant təhsildə insanın ənənəvi təhsil mühitində quracağı əlaqələrin olmaması, insanın sinifdə alacağı mədəniyyət natamam qalacaq.

İnsanlar özlərini təsvir edərkən daha çox ideal personajlardan istifadə edirlər. İnsanlar arasında üzbuüz ünsiyyət olarsa, zaman keçdikcə tanınacaq və əsl şəxsiyyətləri görünəcək. Bu zaman insanlar bir-birinə yaxınlaşır və ya uzaqlaşır. İnternet mühitində real şəxsiyyətləri anlamaq çox çətindir. İnternetdəki dostluqlar növlər arasında ideal dostluqlardır. Bu vəziyyət insanları sevindirir və onların internetdə çox vaxt keçirməsinə səbəb olur.

Ancaq internet mühitində demək olar ki, mövcud olmayan reaksiyaların müşahidə edilməsi müzakirə mühitlərində daha məntiqli fikirlərin ortaya çıxması baxımından müsbət qiymətləndirilə bilər. Amma reaksiyasız münasibət insanın bütövlüyünə xələl gətirə bilər.

Kompüterin insanları insanlardan uzaqlaşdırması fikri kompüterə aid edilən mənə ilə bağlıdır. Bəzi insanlar kompüterini dost kimi əvəz edir və bununla da kompüter öz instrumental funksiyasını itirir ki, bu da ciddi problemdir.

İnternet mühitində əskik olan mimika, jest, vurğu və harmoniya kimi alətlər istifadəçiləri yeni alətlər axtarmağa vadar edib. Virtual mühitdə inkişaf etdirilməyə çalışılan mimika, jest və harmoniya kimi vasitələrin real olanları əvəz etməsi gözlənilə bilməz.

Zaman baxımından rahatlıq internet üçün ən vacib elementlərdən biridir. İstənilən məlumatın internet mühitində istənilən vaxt əldə oluna bilməsi zaman fikrini ortadan qaldırdı. Lakin kütləvi informasiya vasitələrinin yayılması və məlumatların sürətlə dəyişməsi vaxt qıtlığına səbəb olub. Nəticə etibarlı ilə bir baxımdan müvəqqəti rahatlıq təmin etdiyi düşünülməyən internet digər yönü ilə də

böyük bir yük gətirdi. İstənilən məlumatı istənilən vaxt əldə edə bilmək öyrənmək istəyi tələb edir.

Bu nümunələrə əsasən distant təhsil sistemini var olan təhsil sistemi ilə əvəz etmək yerinə əgər iki təhsil növüdə birlikdə tətbiq edilərsə hər iki sistemin müsbət tərəflərindən faydalanmaq olar.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Bu gün texnologiyanın sürətli inkişafı və internetin yayılmasına paralel olaraq distant təhsil həm dünyada, həm də son dövrlərdə ölkəmizdə verdiyi imkanlarla ön plana çıxır. Bu inkişafın nəticəsində təhsil modelləri də dəyişir. Formal təhsildə müəllimlərdən asılı tələbələr olsa da, yeni müasir təhsil modelləri tələbə mərkəzli struktur təklif edir. Bu struktur tələbəyə öz bilik və bacarıqlarını istədiyi yerdə və istədiyi vaxt öz öyrənmə tempi ilə artırmağa imkan verir. Ənənəvi təlim metodlarından elektron tədris metoduna keçid prosesində ənənəvi metodu təkcə informasiya texnologiyaları ilə dəstəkləmək kifayət etmir, metod tamamilə dəyişir. Texnologiyanın sürətli dəyişməsini izləmək üçün zəruri olan “ömürboyu təhsil” və ya “fasiləsiz təhsil” anlayışlarını və burada qeyd edilən “tələbə mərkəzli” öyrənməni nəzərdən keçirdikdə, distant təhsilin getdikcə daha çox inkişaf etdiyini söyləmək olar.

Koronavirus epidemiyası ilə əlaqədar dünyanın bir çox ölkələrində eləcə də Azərbaycanda təhsil müəsisələrinin bağlanması dərhal sonra distant təhsil fəaliyyətlərinə başlanması təhsilin davamlılığını təmin etmək və qeyri-adi situasiyalarda öyrənməni canlı saxlamaq üçün çox vacibdir. Azərbaycan Təhsil Nazirliyi pandemiya dövründə təhsilin davamlılığını təmin etmək üçün çox səy göstərmişdir. Epidemiyanın ciddiliyi və inkişafı ilə əlaqədar 2020-2021-ci tədris ili daha çox distant təhsillə keçirilib. Bu səbəbdən distant təhsil təcrübələrinin dərinlən araşdırılması, problemlərin müəyyən edilməsi və təhsilin keyfiyyətli və ədalətli davam etdirilməsi üçün həll yollarının işlənilib hazırlanması çox vacibdir. Azərbaycanda ilk dəfə olaraq bu dövrdə distant təhsil tətbiq olunmuşdur.

Demək olar ki, Covid-19 epidemiyası zamanı vaxtın idarə edilməsi qavrayışı olan tələbələr ümumilikdə yüksək akademik uğura malik tələbələr, vaxt qavrayışı olmayan və vaxtın idarə edilməsinə laqeyd olan tələbələr də aşağı səviyyəli qrupa daxildir. Akademik uğurları yüksək olan tələbələrin zaman tələlərinə daha az düşdüyünü söyləmək olar.

Distant təhsil modeli ölkəmizdə qəbul olunmuş təhsil metoduna çevrilməyə başlamışdır. Distant təhsilin yeni açılan proqramlarla gələcəkdə daha çox kütləyə təhsil verməyə imkan verəcəyi aydın görünür. Distant təhsil xüsusilə işləyən insanlar üçün getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir və ən aktual məlumatlara çatmağın təsirli üsuluna çevrilir. Tədqiqatda iştirak edən tələbələrə nəzərə alsaq, onların əhəmiyyətli bir hissəsinin işlədiyi görünür. Məşğulluq səviyyəsi yüksək olan distant təhsil tələbələrinin bir çoxu hazırkı işlərində irəli çəkilmək üçün təhsil aldıklarını bildirdilər.

Distant təhsilin tətbiqi və tədqiqat mərkəzinə, təşkilati məqsədləri olan bütün təşkilatlara təşkilati məqsədlərlə bağlı aşağıdakıları nəzərə almaq təklif oluna bilər.

1. Fövqəladə hallarda tələbələrin öyrənmə, sosial və emosional ehtiyaclarına cavab verən vahid təhsil yanaşması qəbul edilməlidir. Bunun üçün universitetlər, bələdiyyələr, qeyri-hökumət təşkilatları və səhiyyə müəssisələri kimi maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq etmək lazımdır.

2. Bu təhlil üçün yaradılan konseptual çərçivə ilə distant təhsil təşkilatlarının səmərəliliyini artırmaq üçün məqsədlərinin səmərəli və ideal şəkildə müəyyən edilməsi, yenilənməsi və təşkili nöqtəsində konseptual əsas və genişləndirilə bilən meyar kimi istifadə edilə bilər.

3. Müəllimlər, tələbələr və valideynlər üçün rəqəmsal savadlılığa dəstək mexanizmləri yaradılmalıdır.

4. Hər bir tələbənin distant təhsil prosesinə çıxışına, iştirakına və davamlılığına nəzarət etmək və bu məsələlərlə bağlı problemləri müəyyən etmək lazımdır. Bu baxımdan səhiyyə sistemində ailə sağlamlığı məsləhətinə bənzər bir struktur yaradılaraq ailələrə maarifləndirici məsləhətlər verilə bilər.

5. Distant təhsil prosesində idarəçilər, müəllimlər, tələbələr və valideynlər arasında səmərəli ünsiyyət təmin edilməlidir.

6. Distant təhsil üçün ölçmə və qiymətləndirmə mexanizmləri yaradılmalıdır.

7. Distant təhsil prosesi üçün hərtərəfli təsir təhlilləri aparmaq və təhsil sistemində düzgün inteqrasiyanı təmin etmək lazımdır.

8. Yaradılacaq kompensasiya təlimləri təkcə akademik xarakter daşımamalı, həm də şagirdlərin məktəbə qayıtdıqdan sonra adaptasiyasını artıracaq, motivasiyasını gücləndirəcək keyfiyyətdə olmalıdır.

9. Müəllim keyfiyyətinin mühüm determinantları olan çağırışa qədərki proqramlara (müəllimlər hazırlayan ali təhsil proqramları) yenidən baxılmalıdır. Müvafiq ali təhsil proqramlarında mövcud kurslar dəstəklənməli və ehtiyaclara uyğun olaraq yenilənməlidir. Bu kursları olmayan ali təhsil proqramları bu kurslarla təmin edilməlidir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan Dilində

1. Əlirzayev Ə.Q. (2010), “Sosial sferanın iqtisadiyyatı və idarə edilməsi”. Bakı, Elm, 199 səh.

İngilis dilində

1. Barak M., Watted A. and Haick H. “Motivation to Learn in Massive Open Online Courses: Examining Aspects of Language and Social Engagement. Computers & Education”, 2016, 94: p.49-60.

2. Beetham H., Sharpe R. (2007), “Rethinking pedagogy for a digital age: Designing and de- livering e-learning. NewYork: Routledge”. Access Address: https://joshuakoop.weebly.com/uploads/5/6/3/6/56367463/rethinking_pedagogy_for_a_digital_age.pdf

3. Bontempi E. (2003), “Motivation and Distance Learning: What we Knows So Far”. Web: <http://www.xplanazine.com/2003/11/motivation-and-distance-learning-what-we-know-so-far>

4. Buckland M., Dye C. M. (2001), “The development of electronic distance education delivery systems in the United States: Recurring and emerging themes in history and philosophy of education. Springfield: Eric Document Reproduction Service”. 383 p.

5. Creswell J.W. (2007), “Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions. Sage Publication”, 2. Edition, London, England. 288 p.

6. Daniel J. 1997), “Mega-universities and Knowledge Media”. NY., Routledge, 224 p.

7. Davis L.A. (2010), “Ability of leaders to effectively communicate and influence employees' commitment to organizational goals. Published Doctoral Dissertation. University of Phoenix”. http://assets.cambridge.org/97811074/51971/frontmatter/9781107451971_front_matter.pdf

8. Duvall C. K., Schwartz R. G. "Distance education: Relationship between academic performance and technology-adept adult students. *Education and Information Technologies*", 2000, 5 (3), p.177-187.
9. Fırat M. "Understanding Turkish students 'preferences for distance education depending on financial circumstances: A large-scale CHAID analysis. *International Review of Education*", 2017, 63 (2), p.197-212.
10. Frank M., Reich N. and Humphreys K. "Respecting The Human Needs of Students in the Development of E-Learning. *Computers & Education*", 2003, 68: p.57-70.
11. Garrison D. R., Kanuka H. "Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. *The Internet and Higher Education*", 2004, 7 (2), p.95-105.
12. George D., Mallery P. (2019), "IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference". New York: Routledge. 277 p.
13. Gillham B. (2000), "Case Study Research Methods. Wellington House Publishing", 1. Edition, London, England. 277 p.
14. Haverkamp B.E., Young R.A. "Paradigms, Purpose and The Role of the Literature: Formulating A Rationale for Qualitative Investigations. *The Counseling Psychologist*", 2007, 35: p.265-294.
15. Henderso M., Romeo G. "Teaching and digital technologies big issues and critical questions. Australia: Cambridge University Press". Address: Chun, Y. H. & Rainey, H. G. (2005). Association goal ambiguity and organizational performance in u.s. federal agencies [Electronic Version]. *Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART*, 2015, 15 (4), p.529-557.
16. Horton W. (2000), "Designing Web-Based Training: How to Teach Anyone Anything Anywhere Anytime. Wiley Publishing", 1. Edition, New York, USA. 358 p.
17. Ibrahim D. Z., Silong A. D. and Samah B. A. "Readiness and Attitude Towards Online Learning Among Virtual Students. In 15th Annual Conference of the Asian Association of Open Universities, Nueva Delhi", India, 2002, p.1-18.

18. Keegan D. (2006), "Foundations of distance education (3. bs.)". New York: Routledge. 347 p.
19. Lipshitz R., Popper M. "Organizational learning in a hospital". *Journal of Applied Behavioral Science*, 2000, Vol. 36, no. 3, p.345-361.
20. Llopis J., Tari J.J. "The importance of internal aspects of quality improvement." *International Journal of Quality & Reliability Management*, 2001, Vol. 20, no. 3, p.304.
21. Long L.W, Javidi A. (2001), "A Comparison of Course Outcomes: Online Distance Learning Versus Traditional Classroom Settings", Department of Communication Illinois State University. Web: http://www.communication.ilstu.edu/activities/NCA2001/paper_distance_learning.pdf
22. Moore M. G., Kearsley G. (2005), "Distance Education: A Systems View. Boston: Wadsworth Publishing". 325 p.
23. Raymond F.B. "Delivering distance education through technology: A pioneer's experience. *Campus-Wide Information Systems*", 2000, 17 (1), p.49-55.
24. Saaty T. L. "The Analytic Hierarchy and Analytic Network Measurement Processes: Applications to Decisions Under Risk. *European Journal of Pure and Applied Mathematics*", 2008, 1 (1), p.122-196.
25. Simonson M., Smaldino S., Albright M., Zvacek S. "Teaching and Learning at a Distance: Foundations of Distance Education (3rd ed.). New Jersey": Prentice Hall, 2006, p.45-56.
26. Tabata L.N., Johnsrud L.K. "The impact of faculty attitudes toward technology, distance education, and innovation. *Research in Higher Education*", 2008, 49 (7), p.625-646.
27. Yücel A.S. "E-learning approach in teacher training. *Turkish Online Journal of Distance Education*", 2006, 7 (4), p.123-131.

Türk dilinde

1. Özkan Y. ve Güvendir M. “Öğrencilerin ölçme ve değerlendirme dersini sunarken tercih ettikleri öğretim yöntemleri”. Eğitim ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 2013, 4 (1), s.1-14.
2. Alınan Ü. F. (2013), “Uzaktan Eğitim ve Tarihsel Gelişim. Dr. Semineri. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sınıf Öğretmenliği Bölümü”. Malatya. 244 s.
3. Alkan M., Genç Ö., Tekeder H. (2003), “Geleneksel Sınıf Öğretimine Göre İletişim Teknolojileri ile Bütünleşik Uzaktan Eğitim Ortamının Avantajları ve Sınırlılıkları”. Elektrik-Elektronik-Bilgisayar Mühendisliği Eğitimi 1. Ulusal Sempozyum, Mayıs, Ankara. 188 s.
4. Antalya'dan O.L. (2004), “Uzaktan Eğitim ve Yönetim Araştırmaları Dersinin Uzaktan Eğitim ile Uzaktan Duyarlılığı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta. 211 s.
5. Aslan F. “Kars yolu severlerin değerlendirmesi”. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Dergisi, 2007, 36 (36), s.41-77.
6. Aydın A. (2019), Sınıf Yönetimi (20. bs.). Ankara: “Pegem Akademi”. 199 s.
7. Aytekin Ç. (2004), “Uydu ve Dijital Öğrenme Platformu”. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Öğrenim Tezi). 257'ler.
8. Çelik K., & vd. (2008), IV. “Ulusal Profesyoneller Konseyi. Bilişsel Teknolojilerin Etkin Kullanımı, Uzaktan Eğitim, Hayat Boyu Öğrenme ve Sertifikasyon” (s. 6). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi. 211 s.
9. Ergüney M. “Uzaktan Eğitimin Altı Yüksekliği”. Yeğitek. 2015, 12, s.25-31.
10. Girginer N. (2001), “Uzaktan Öğrenme Kararlarında Ekolojiye Geçiş, Maliyet, Faaliyet Boyutları ve Uzaktan Öğrenmeye Yönelik Kavramsal Bir Model.” Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi). 225 s.

11. Gökdemir M.A., Daşdağ E. “Bilişsel çıraklık yönteminin altıncı sınıf öğrencilerinin seramik eğitimine yönelik öz-yeterlik inanç ve tutumlarına etkisi”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, 20 (78), s.859-878.
12. Göktaş Y., Gedik N., Karoğlu A. ve Çağıltay K. “Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim teknolojilerinin tarihsel gelişimi”. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 2009, 24, s.81-92.
13. Gürel D. (2016), Bilişsel çıraklık (2. bs.). F. Güneş (Der.), “Öğretim ilke ve yöntemlerinde (232-234)”. Ankara: Pegem Akademi. 247 s.
14. İşman A. (2008), “Uzaktan Eğitim (3. bs.)”. Ankara: Pegem Akademi. 247 s.
15. Kartal B. “Avrupa Birliği'nde Uzaktan Eğitime Yönelik Eğilimler”. Akademik Bilişsel Konferans Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi. 2000, s.52-65.
16. Kaya Z. (2002), “Uzaktan Eğitim”. Ankara: Pegem Akademi. 147 s.
17. Kurtüncü M. Kurt A. “Covid-19 pandemisi sürecinde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim alanındaki sorunları”. Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2020, 7 (5), s.66-77.
18. Odabaş H. (2004), “Bilişim Hizmetlerine Yönelik Yükseköğretim Programlarında İnternet Tabanlı Uzaktan Eğitim Modelinin Kullanımı”. 247 s.
19. Sariabdullohoğlu A. ve Ersoy A.F. “Uzaktan Öğrenme”. Karınca Kooperatifi Postası, 2008, 73 (860), s.26-35.
20. Tezcan M. (2005), “Toplumsal Değişim”. Feryal Matbaa, Ankara. 278 s.
21. Tolun S. (2003), “Web Tabanlı Uzaktan Eğitim ve Üniversite Örneği”. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı (Yüksek Bitirme Tezi). 178 s.
22. Uluğ F. (2006), “Uzaktan Eğitimde Finans ve Finans”. I. Uluslararası Uzaktan Eğitim Sempozyumu (IEB), Ankara. 617 s.

Rus dilində

1. Агапова Р.О. “трех поколений обучения компьютерным технологиям в школе. Р. Об Агапове. Информатика и образование”. 2004, №2. стр.14-16.
2. Тихомиров В.П. “Дистанционное образование: история, экономика, тенденции. Дистанционное обучение”. 1997, № 2, 148 стр.
3. Шишов С.Е., Калней В.А. (2000), “Школа: мониторинг качества образования”. Москва. 371 стр.

İnternet resursları

1. <http://www.ambientinsight.com/Resources/Documents/Ambient-Insight-2010-2015-Worldwide-eLearning-Market-Executive-Overview.pdf>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Qarşılaşılan Çətinliklər Mövzusunda Alınan Kodlar.....	49
Cədvəl 2: Tələbə Motivasiyası Mövzusu ilə bağlı əldə edilmiş nəticələr.....	51
Cədvəl 3: Üstünlüklü Vəziyyətlər Mövzusunda Alınan Kodlar.....	52

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: Distant təhsildə problemlərin iyerarxik strukturu.....	37
---	----

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Dünyada bəzi distant təhsil tətbiqlərinin başlama tarixləri.....	19
Şəkil 2: Təhsil və texnologiya arasındakı əlaqə.....	22
Şəkil 3: Distant Təhsili izah edən Dörd Komponent.....	40